

BİLGİ

Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences
ISSN: 1302-1761
E-ISSN: 2645-9051

- 2024 Güz-Kasım / *Autumn- November*
- Cilt / *Volume 26*, Sayı / *Issue 2*

Ahmet Aydın Arı, Kerim Eser Afşar ve Murat Şenol ▪

Türkiye’de Yapılan Nedensellik Araştırmaları Üzerine:
Sahte Nedensellik Bulguları [225-260].

Azizullah Faizi ve Mehmet Zeki Ak ▪ Kaynak Laneti

Tartışmaları: Teorik Yaklaşımlar ve Eleştiriler [261-286].

Bilgi, 26 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2024 Güz/Kasım, Cilt, 26 Sayı 2

[2024 Autumn / November, Volume 26, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Sahibi / Owner

Değişim Yayınları

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Demir Can Dilek

Editörler / Editors

M. Kemal Aydın ve Mustafa Çalışkan

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

Sezgin Uysal

Yazım ve Dil Editörü

Elifnaz Özkan

Yabancı Dil Editörü

Gizem Cansu Gümrükçü

Yayın Kurulu / Editorial Board

Sinem Yıldırım alp [Sakarya Üniversitesi], , Zeynep İskefiyeli [Sakarya Üniversitesi], Gökçe Candan [Sakarya Üniversitesi], Filiz Cicioğlu [Sakarya Üniversitesi], Mustafa Çalışkan [Sakarya Üniversitesi], Mehmet Murat Şahin [Sakarya Üniversitesi], Tunç İnce [Sakarya Üniversitesi]

Sekreter / Secretary

Yeşim Dalkalınç

Dergi Park Online Yayın Tarihi/Online Date of Issue: 12.12.2024

Bilgi, 26 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2024 Güz/Kasım, Cilt, 26 Sayı 2

[2024 Autumn / November, Volume 26, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Dergi Hakkında/About Journal

▪ Yılda iki kez yayınlanan *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi [Bilgi]* hakemli, açık erişimli ve Türkçe-İngilizce makaleler bulundurulmuş bir dergidir.

▪ *Bilgi Social Sciences Journal [Bilgi]* is a peer-reviewed and open access journal with papers in Turkish and English. *Bilgi* is published bi-annually.

▪ Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek koşuluyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir. Yayın sürecinden herhangi bir ücret alınmamaktadır.

▪ The articles and papers published in the journal may be quoted provided that the source indicated. All the responsibility of the articles and papers belongs to author(s). There is no fee for publishing and submission.

Taranan Endeksler / Indexed by

- EBSCO
- Index Islamicus
- Pro-Quest Political Science
- SOBIAD
- DRJI
- Scilit
- EuroPub
- Index Copernicus
- ROAD
- CiteFactor

Yönetim ve Yazışma Adresi / Contact Details

1. Değişim Yayınları, Çatalçeşme Sokak, 52 / 2 Cağaloğlu / İstanbul. Telefon: 90 (212) 514 29 71-72 ▪ Fax: 90 (212) 514 42 31

2. Değişim Yayınları, PTT Sokak 15 (54040) Adapazarı / Sakarya. Telefon: 90 (264) 278 5639 ▪ Fax: 90 (264) 278 5299 ▪ E-posta: bilgisosyalbilimlerdergisi@gmail.com

Bilgi, 26 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2026 Güz/Kasım, Cilt, 26 Sayı 2

[2024 Autumn/November, Volume 26, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Uluslararası Danışma Kurulu

[International Advisory Board]

- Ahmet İnel [Galatasaray Üniversitesi] ▪ Ahmet Makal [Ankara Üniversitesi] ▪ Aykut Güner [İstanbul Üniversitesi] ▪ Durukan Abdulhaki-
moğulları [Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi] ▪ Engin Yıldırım
[Anayasa Mahkemesi] ▪ Ensar Yılmaz [Yıldız Teknik Üniversitesi] ▪
Erol Taymaz [Ortadoğu Teknik Üniversitesi] ▪ Fazilet İrem Gür Yiğit
[İstanbul Üniversitesi] ▪ Hakan Poyraz [Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi] ▪ Hamza Al [İstanbul Üniversitesi] ▪ İsmail Çelebi [Ma-
saryk Üniversitesi] ▪ Jürgen Bellers [Siegen Üniversitesi] ▪ Kerim Eser
Afşar [Dokuz Eylül Üniversitesi] ▪ Kerim Özdemir [Balıkesir Üniversi-
tesi] ▪ Köksal Şahin [Sakarya Üniversitesi] ▪ Markus Porsche-Ludwig
[National Dong-Hwa Üniversitesi] ▪ Mehmet Barca [Ankara Sosyal Bi-
limler Üniversitesi] ▪ Michael Dillon [Lancaster Üniversitesi] ▪ Murat
Tozan [Ege Üniversitesi] ▪ Mustafa Hatipler [Trakya Üniversitesi] ▪ Mü-
cahit Aydın [Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi] ▪ Özgür Kayalica
[İstanbul Teknik Üniversitesi] ▪ Senem Narin [Dokuz Eylül Üniversitesi]
▪ Sevda Alankuş [Kadir Has Üniversitesi] ▪ Şükrü Özen [İzmir Ekonomi
Üniversitesi] ▪ Tim Jacoby [Manchester Üniversitesi] ▪ Turan Yıldırım
[Marmara Üniversitesi] ▪ Veysel Bozkurt [İstanbul Üniversitesi]

Bilgi, 26 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2024 Güz/Kasım, Cilt, 26 Sayı 2

[2024 Autumn/November, Volume 26, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

B u S a y ı n ı n H a k e m l e r i [Alfabetik]

Doç. Dr. Ahmet **Kamacı** [Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi. Berkant **Dulkadir** [Adıyaman Üniversitesi]

Doç. Dr. Cemal **Aktürk** [Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi]

Dr. Cihan **Çılgın** [Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi. Elif Madakbaş **Gülener** [Uludağ Üniversitesi]

Prof. Dr. Ferihan **Polat** [Pamukkale Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif **Gündoğdu** [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi]

Prof. Dr. Selim **İnançlı** [Sakarya Üniversitesi]

Bilgi, 26 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2024 Güz/Kasım, Cilt, 26 Sayı 2

[2024 Autumn/November, Volume 26, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

B u S a y ı n ı n Y a z a r l a r ı

Ahmet Aydın Arı, Kerim Eser Afşar ve Murat Şenol •

Türkiye’de Yapılan Nedensellik Araştırmaları Üzerine: Sahte Nedensellik Bulguları [225-260].

Azizullah Faizi ve Mehmet Zeki Ak •

Kaynak Laneti Tartışmaları: Teorik Yaklaşımlar ve Eleştiriler [261-286].

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’de Yapılan Nedensellik Araştırmaları Üzerine: Sahte Nedensellik Bulguları

Ahmet Aydın Arı¹ Kerim Eser Afşar²
Murat Şenol³

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 27.07.2024

Kabul: 30.10.2024

Online Yayın:

12.12.2024

Anahtar Kelimeler:

Nedensellik

Sahte Nedensellik

İktisat Metodolojisi

Granger Nedensellik

Kaynak Gösterimi:

Arı, A. A., Afşar, K. E., & Şenol, M. (2024). Türkiye’de Yapılan Nedensellik Araştırmaları Üzerine: Sahte Nedensellik Bulguları. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2), 225-260.
doi.org/10.54838/bilgisosyal.1523183

Özet

Amaç- Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ve dünyada yapılan nedensellik çalışmalarının karşılaştırmalı olarak analiz edilmesiyle, ulusal ve uluslararası literatür arasındaki farklılıkların tespit edilmesidir.

Yöntem/Metodoloji/Dizayn- Yöntem olarak karşılaştırmalı analiz ve bibliyometri kullanılmıştır. Bu yöntemler, iki farklı literatürdeki nedensellik çalışmalarını değerlendirmek için seçilmiştir.

Sonuçlar- Ulusal ve uluslararası literatürde özellikle sahte nedenselliğin ihmal edilmesi nedeniyle büyük bir uçurum ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de uluslararası literatürle bağları zayıf olan yerel bir nedensellik literatürünün oluştuğu tespit edilmiştir. Ulusal literatürde nedensellik kavramını kullanan yazarların genellikle sahte korelasyon gibi bir durumu nedensellik olarak algılayarak değerlendirmesi ve analizlerini nedensellik olarak belirtmesi yapılan çalışmaların katkı değerini azaltan bir durum ortaya çıkarmaktadır. Ulusal literatürde ortaya çıkan kapalı bilimsel ağ yapısı, gelecekte gerçekleştirilecek diğer çalışmalar için patika bağımlılığı riski yaratmaktadır.

Katkı/Farklılıklar- Politika tasarımlarında nedensellik sonuçları, önemli bir teorik dayanak noktasıdır. Bu konunun ampirik iktisat literatüründe ihmal edilmesi hatalı politika çıkarımlarına neden olabilir.

¹**Sorumlu Yazar:** Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir
✉ aydin.ari@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7177-5116

² Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir ✉ eser.afsar@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9853-0186

³ Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir ✉ senol.murat@outlook.com, ORCID: 0009-0002-1789-7646

RESEARCH ARTICLE

On Causality Studies Conducted in Turkey: Spurious Causality Findings

Ahmet Aydın Arı¹ Kerim Eser Afşar²

Murat Şenol³

Abstract

Purpose- The purpose of this study is to identify the differences between national and international literature through a comparative analysis of causality studies conducted in Turkey and in the world.

Methodology/Approach/Design- Comparative analysis and bibliometrics were used as methods. These methods were chosen to evaluate causality studies from two different literatures.

Findings- There is a large gap in the national and international literature, mainly due to the neglect of spurious causality. A local causality literature has emerged in Türkiye with weak links to the international literature. The fact that the authors who use the concept of causality in the national literature generally evaluate a situation such as spurious correlation as causality and present their analyses as causality creates a situation that reduces the contribution value of these studies. The closed scientific network structure that emerges in the national literature creates a risk of path dependency for other studies to be carried out in the future.

Originality/Value- Causality results are an important theoretical basis for policy design. Neglecting this issue in the empirical economics literature may lead to erroneous policy implications.

ARTICLE INFO

Submitted: 27.07.2024

Accepted: 30.10.2024

Published Online:
12.12.2024

Keywords:

Causality
Spurious Causality
Economics Methodology
Granger Causality

To cite this article

Arı, A. A., Afşar, K. E., & Şenol, M. (2024). On Causality Studies Conducted in Turkey: Spurious Causality Findings. *Bilgi Journal of Social Sciences*, 26 (2), 225-260.
doi.org/10.54838/bilgisosyal.1523183

¹**Corresponding Author:** Asst Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics And Administrative, İzmir ✉ aydin.ari@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7177-5116

² Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics And Administrative, İzmir ✉ eser.afsar@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9853-0186

³ Dokuz Eylül University, Faculty of Economics And Administrative, İzmir ✉ senol.murat@outlook.com, ORCID: 0009-0002-1789-7646

Giriş

Sosyal bilimlerin büyük bir çoğunluğu, kendi disiplinlerinin adlarının sonuna “metri” eki getirerek kendi değişkenlerinin ölçümüyle ilgili konuları alt disiplin haline getirmişlerdir. Ölçümle birlikte bilimlerin meşruiyetlerinin arttığı söylenebilir. İktisat bilimi, ekonometri disipliniyle meşruiyetini en hızlı sağlayan bilim olmuş, matematikselleşmesinin ötesinde istatistik bilimini de yanına alarak sosyal bilimlerin kraliçesi unvanını almıştır. İktisat içinde yayınlara bakıldığında son yıllarda giderek ampirik teknikleri kullanan makalelerin payında artma olduğu görülmektedir. Türkiye’deki iktisatçıların da yayınları, dünya üzerindeki eğilime paraleldir. Türkiye’deki en önemli fark ampirik olarak ekonometrinin tek teknik olduğunun zannedilmesidir. Bir diğer ayırıcı fark ise ekonometri içinde yerel ölçekte oluşmuş, bir başka deyişle uluslararası literatürde bir karşılığı olmayan literatür adacıklarının oluşmasıdır. Bu çalışmada “yerel ekonometrik literatür adacıklarının” bir örneği ele alınacaktır.

Ekonometrinin iktisadı domine etmesi farklı veçhelerle eleştirilmiştir. Ekonometrinin iktisat disiplininin önünde engelleyici bir hale geldiği ve bir araç olarak kullanılmasının dışına çıktığı belirtilmiştir (Mossa, 2019). Bazıları ekonometriyi tümünden reddetmektedir. Hayek’in başını çektiği Avusturya Ekolü bu reddiyeyi uzun süredir devam ettirmektedir. Hayek, matematiksel yöntemlerin insan eylemini ve iktisadi sistemleri doğru bir şekilde açıklayamadığını iddia etmiştir. (Aktan ve Yılmaz Genç, 2020). Avusturya Ekolü, ekonomiyi nicel bir bilim olarak görmemektedir ve bu nedenle ekonomik tahminlerin imkânsız olduğunu savunmuşlardır. Bu ekol, ekonometriyi sadece geçmişe bakan bir yöntem olarak değerlendirir (Marcus, 2014). Bazıları ekonometriyi tümünden reddetmese de ekonometrinin yanlış kullanımını

eleştirmektedir. Aktan ve Yılmaz Genç (2020), 1970'lerin başından beri modern iktisatta matematiksel formalizmin hakimiyeti, Marshall ve Keynes gibi iktisat biliminin kurucuları ve diğer Nobel ödüllü iktisatçılar tarafından eleştirildiğini belirtir. Bazıları ekonometrinin aşırı kullanımından dem vurmaktadır. İktisatçıların ekonometri ve diğer matematiksel yöntemlerin aşırı kullanımından duydukları endişeye ve bu durumun iktisadi soyut bir bilim haline getirdiği, gerçek yaşamdan kopuklaştırdığı iddia edilmektedir. (Aktan ve Yılmaz Genç, 2020). Ekonometriyi kullanan iktisatçıların disiplin içinden gelen eleştirileri, literatürün bir diğer kolunu oluşturmaktadır. Edward Leamer, 1983 yılında ekonomideki ampirik çalışmaların durumuyla ilgili olarak, ekonometrik yöntemlerdeki hileleri ortadan kaldırmak için çalışmış ve o dönemde, Leamer, veri analizinin ciddiye alınmadığını veya bazılarının, başkalarının veri analizini ciddiye almadığını gözlemlemiştir. Leamer'in tespitinden bu yana, ampirik çalışmaların kalitesi ve güvenilirliğinin artıp artmadığı sorusu ortaya atılmıştır (Angrist ve Pischke, 2017). Bazıları hatalı varsayımlar üzerinden kurulmuş modelleri eleştirmekte, bazıları yanlış sonuçlar üzerinden geliştirilen hatalı politika çıkarımlarını eleştirmektedir. Marshall, Keynes, Mises, Hayek, Friedman, Buchanan, Coase gibi iktisatçıların matematiksel iktisada ve ekonometriye yönelik eleştirileri matematiksel yöntemlerin iktisadi analizdeki sınırlarının ve gerçek dünyadaki iktisadi süreçleri anlamadaki yetersizliklerinin altını çizmektedir (Aktan ve Yılmaz Genç, 2020).

Bu çalışma bu eleştirel literatürün dışında konumlanmıştır. Çalışmanın motivasyonu ekonometrinin kullanımını eleştirmek değildir. Makale, Türkçe literatürde yaygın kullanılan bir tekniğin, yaygınlığından kaynaklı olabilecek biçimde kullanılmaması gereken yerde

kullanılması, aynı nedenle (yaygınlık) hakem ve editörlerin bu problemi görememesi sebebiyle ortaya çıkan problemi ele almaktadır. Türkiye’de tanımsal düzeyde dahi çok bariz olan bazı konularda iktisatçılar nedensellik sınamalarıyla “safсата” kategorisine rahatlıkla dahil edilebilecek çalışmaları yapmakta ve bu çalışmaları yayınlatabilmektedir. Türkiye’de bu tip “sahte” çalışmaların bir kısmı nedensellik tekniğini kullanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’deki iktisatçıların bir kısmının “sorunlu” bir bilimsel algıya sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu durum Türkiye’deki akademik yayın “piyasasında” “ters seçim” problemini yaratmaktadır. Bir izlekle “patika bağımlılık” (path dependency) oluşturan yerel literatür, “doğru” olan çalışmaların yayınlanmasını engelleyebilmekte, “yanlış” olan yayınlar yayın şansı bulmaktadır. Bir başka deyişle Türkiye’deki iktisatçılar moda eğilime bağlı olarak olmayacak değişkenler arasında uzun dönemli ilişki aramakta, olmayacak değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulmaya çalışmaktadır. Ekonometrik eğilimlerde sert çekirdek değişmeden kalmakta, nedensellik konsepti daha “ileri” versiyonları ile “piyasadaki” varlığını devam ettirmektedir. Daha ileri versiyonlarının hangi problemi çözdüğü belirsiz olmasına rağmen bu “ileri” tekniğin kullanımı, yayının “özgün” olma sıfatını sağlamak için yeter koşul olmaktadır. Akademik çalışmalar üzerine çalışmak iktisatta oldukça yaygın bir yöntemdir. İktisatta, diğer disiplinlerde olduğu gibi, replikasyon krizi olduğu ve bu krizin bir zamanlar güvenilir ve doğru kabul edilen çalışmaların, artık o kadar kesin olmadıkları ya da yanlış oldukları ortaya çıkmıştır (Briggs, 2023). Özellikle ampirik çalışmaların replikasyonu ve orijinal çalışmadan farklı sonuçlar elde etmek politika tasarımlarında önemli farklılaşmalar/ilerlemeler sağlayabilmektedir. Bazı çalışmalar doğrudan literatüre ya da kullanılan tekniğe yöneliktir. Özellikle

matematik kullanımına yönelik geniş bir külliyat mevcuttur. Bu çalışma kullanılan tekniğe yönelik bir eleştiri getirmemekte, tekniğin kullanılmaması gereken yerde kullanımının yol açtığı sorunlara odaklanmaktadır. Ekonometri eleştirisi dışında bu tip bir tartışmanın ekonometri kullananların tartışması bağlamında literatüre bir katkı sağlayacaktır. İktisat güneş lekeleri teorisinden gelip sahte regresyonları aşmayı başarmıştır. Ekonometrinin “başarıları” heterodoks iktisatçılar tarafından da kullanılmaktadır. Heterodoks iktisatçılar, bilimde yaşanan yeni gelişmeler ile geleneksel iktisat yaklaşımının ekonomik sorunlara cevapsız kalmasıyla, yeni heterodoks ekolünü oluşturmuşlardır. Yeni heterodoks iktisadın görüşleri fizik, biyoloji, matematik, bilgisayar bilimi, nöroloji, psikoloji bilimlerinden etkilenerek ortaya çıkan davranışsal iktisat, deneysel iktisat, evrimsel iktisat, nöroiktisat ve kompleksite iktisadı olarak sınıflandırılmıştır (Eren, 2017). Ekonometriye dönük “objektif” bir bakış açısı getirebilmek bu tekniği bariz hatalı kullanan çalışmaların ifşa olmasıyla mümkün olabilir.

Bu çalışmanın amacı, ulusal literatür ile uluslararası literatür arasında oluşan farklılıkların nedenini araştırmaktır. Neden Türkiye’de olasılıksal nedensellik tüm diğer nedensellik biçimlerini domine etmiştir? Bu araştırma kapsamında sorulan ikinci soru ise uluslararası literatürde sahte nedenselliğe ciddi bir ağırlık verilirken Türkiye’deki nedensellik araştırmalarında bu konuya bir ağırlık verilmemektedir? Daha da önemlisi uluslararası literatürde hiç gündeme gelmeyen bir takım nedensellik ilişkilerini neden ulusal çalışmalarda görmekteyiz? Çalışmanın bu yönüyle Türkiye’deki iktisat eğitimine ve akademik dergiciliğin tartışılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma dört bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve ayrıntılandırılmış, ikinci bölümde ise çalışmada kullanılan

veri ve yöntem ele alınmıştır. Üçüncü bölümde bulgular değerlendirilmiş, dördüncü bölümde ise elde edilen bulgular literatür üzerinden tartışılmıştır. Çalışma sonuç bölümüyle sonlanmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Nedensellik, yani bir olayın başka bir olaya neden olma durumu, felsefede çok tartışılan bir konudur. David Hume ve Gazali, nedensellik hakkında önemli görüşler sunmuş ve her ikisi de bu konuyu farklı bakış açılarından ele almıştır. David Hume, nedensellik kavramına eleştirel bir şekilde yaklaşır. Dursun’a (2015) göre Hume nedenselliğin hangi izlekten çıktığını ele alır ve neden-sonuç ilişkisinin, gözlemler sonucu elde edildiğini iddia eder. Ona göre, neden ve sonuç arasındaki bağlantı zorunlu değildir; sadece tekrarlanan gözlemler sonucu oluşan bir beklentidir. Gazali ise nedenselliği tanrının iradesine dayandırır. Gazali’ye göre, dünyada olan her şey tanrının isteğiyle gerçekleşir. O, filozofların neden-sonuç ilişkisini zorunlu kılma çabalarına karşı çıkar ve mucizelerin mümkün olduğunu savunur.

Bilim felsefesi dışında istatistiksel olarak nedensellik, değişkenler arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin doğasını anlamaya çalışır ve değişkenler arasındaki ilişkilerin analizine dayanır. Bu analizlerde nedenselliğin tespitinde yaygın olarak kullanılan Granger yöntemi, Granger’in (1969) makalesiyle başlamış ve yıllar içinde gelişmiştir. Granger’in nedensellik kavramı, Maziarz (2015) mevcut olan iktisadi teoremlere karşın, Granger’in iki zaman serisi arasında bulunan nedenselliği istatistiksel olarak test etmeyi, Hume’dan esinlenerek ortaya çıkardığını ifade eder.

Granger’in nedensellik tanımı üç temel prensibe dayanır:

1. Geçmiş ve şimdi, geleceği etkileyebilir; ancak gelecek geçmiş

etkileyemez.

2. Evrendeki tüm bilgi seti, gereksiz bilgi içermez.
3. Tüm nedensel ilişkiler zaman içinde sabit kalır.

Granger (1969) nedensellik tanımına göre;

Eğer $\sigma^2(X|U) < \sigma^2(X|\overline{U - Y})$ durumu gözlemlenirse, Y'nin X üzerinde nedensel bir etkisi vardır. Bu durum $Y_t \Rightarrow X_t$ şeklinde gösterilir. Ayrıca Y_t 'nin X_t 'yi tahmin etme için kullanılan tüm bilgilerden daha fazla bilgi içerdiğini ve bu bilginin Y_t dışında başka bir bilgi kullanılmadan elde edilemeyeceği belirtilirse, Y_t 'nin X_t 'ye neden olduğu sonucuna varılabilir.

Granger (1969), varyansın doğrusal tahmincilerle kullanımını matematiksel olarak kolay işlenebilir ve basit yorumlanabilir olduğu için doğal bir kriter olarak kabul edilebilir olduğunu söylerken, varyansın tek başına her zaman en uygun kriter olmayabileceği ve başka kriterlerin kullanılması durumunda farklı sonuçlara ulaşılabileceğini de belirtmektedir. Bu bağlamda varyans kullanılarak yapılan nedensellik analizine “ortalama nedensellik” denmesini önermektedir.

Granger'a (1969) göre bir serinin başka bir seriyi tahmin etmede yardımcı olmasına rağmen bu ilişkinin gerçek bir nedensellik ilişkisi olmaması durumu özellikle deterministik serilerde veya karmaşık ekonomik modellerde ortaya çıkabilmektedir. Deterministik serilerde X_t 'nin Y_t tarafından tahmin edilebilmesi Y_t 'nin X_t 'ye neden olduğu anlamına gelmez. Bu tür durumlarda sahte nedensellikten bahsedilir çünkü gerçek bir nedensellik ilişkisi yoktur, sadece tahmin edilebilirlik vardır. İki değişken arasında gözlemlenen bir ilişkinin aslında üçüncü bir değişkenin etkisinden kaynaklandığı durumlarda, örneğin X_t ve Y_t arasında bir ilişki gözlemlediğimizde, bu ilişkinin gerçek bir nedensellik olup olmadığı sorgulanmalıdır. Eğer üçüncü bir Z_t

değişkeni her iki seriyi de etkiliyorsa X_t ve Y_t arasındaki ilişki sahte olabilir. Bu bazı önemli değişkenlerin analizde göz ardı edilmesi durumunda ortaya çıkan sahte korelasyonlara benzer. Sahte korelasyon istatistiksel analizlerde ve ekonometrik modellerde dikkate alınması gereken önemli bir konudur.

Granger’ın (1969) makalesiyle iktisatta nedensellik meselesi artık ekonometrik olarak sınanabilecek bir konum kazanmıştır. Granger anlamında nedensellik, ilk ortaya çıkışından günümüze kadar olan süreçte teori ve uygulamada önemli değişiklikler ve gelişmeler göstermiştir. 1980’li yıllarda eşbütünleşme literatürünün ortaya çıkmasıyla birlikte, Granger nedensellik yeniden ele alınmış, ayrıca eşbütünleşme testleri ve hata düzeltme modelleri, Granger nedensellik ile ilişkili olarak önemli yöntemler haline gelmiştir. Granger nedensellik sınamalarında kısa ve uzun dönemde nedensellik kavramları da irdelenmiş, kısa ve uzun dönemde nedensellik konusunda literatürde bir tanım birliği sağlanamamıştır. Bu konuda bir yaklaşım, eş-bütünleşme testlerinin ve hata düzeltme modellerinin nedensellik ile ilişkisine dayanan yöntemdir (Atukeren, 2011).

Granger (1969) tarafından geliştirilen test (1) ve (2) numaralı denklemlerdeki gibi formüle edilmiştir:

$$X_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j X_{t-j} + \mu_{1t} \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j X_{t-j} + \mu_{2t} \quad (2)$$

Denklem (1) ve (2)’den görüleceği üzere, X ’in t dönemindeki hareketi Y ve X ’in geçmiş değerlerinden, Y ’nin t dönemindeki hareketi ise X ve Y ’nin geçmiş değerlerinden etkilenmektedir. Dolayısıyla Granger

nedensellik testi temelde bir değişkenin cari dönemdeki hareketinin başka bir değişkenin gecikme değerlerinden ve kendi gecikme değerlerinden etkilenip etkilenmediğini test etmeye dayanmaktadır (Çalışkan, Karabacak ve Meçik, 2017). Granger testi uygulanacak serilerin durağan olması gerekmektedir. Seriler durağan değilse uygulanacak F testi geçerli olmayacak ve test edilecek modele fark alma yöntemi uygulanarak test edilmesi gerekecektir. Granger nedensellik testinde bir başka önemli konu da gecikme sayısıdır. Belirlenecek gecikme sayısına göre farklı sonuçlar ortaya çıkabilir (Çalışkan vd., 2017).

Granger nedensellik testi yaygın olarak otoregresif veya vektör otoregresif modelleri tahmin etmek için uygulanır. Nedensellik testinde durağanlık ve eş bütünleşme önemlidir ve bu nedenle zaman serileri için birim kök ve eşbütünleşme testleri yapmak gereklidir. Birim kök için çoğunlukla uygulanan Dickey-Fuller ve benzeri testler ile elde edilen veriler sonrasında Engle-Granger veya Johansen testi gibi eşbütünleşme testleri uygulanmalıdır. Eğer eşbütünleşme varsa, nedensellik testi iki şekilde yapılabilir. İlk olarak, entegre seriler, eşbütünleşme durumunda tahminin süper tutarlılık özellikleri nedeniyle ikili otoregresif bir modelde kullanılabilir veya hata düzeltme mekanizması terimlerini içeren ikili bir modelde nedensellik testinde kullanılabilir. Eğer veriler entegre ancak eşbütünleşik değilse, nedensellik testleri durağanlık sağlamak için birinci farkları alınmış seriler kullanılarak yapılabilir. Teorik olarak daha basit ve hesaplama açısından daha kolay nedensellik testi, Toda ve Yamamoto tarafından geliştirilmiştir. Artırılmış bir VAR modelinde modifiye edilmiş Wald (MWALD) testi kullanır ve sistemin eşbütünleşme özellikleri için ön testler yapmayı gerektirmez (Altınay ve Karagol, 2005). Türkiye’de yapılan çeşitli çalışmalarda, bu testin kullanıldığı ve değişkenler arasında tek yönlü

nedensel ilişkilerin tespit edildiği görülmüştür (Genç Yıldız, 2018). Testin asimptotik standart ki-kare dağılımına dayalı olması nedeniyle küçük örneklemeler ile yapılan analizlerde başarısız olduğu değerlendirilmektedir. MWALD testi, küçük örneklemelerde de güvenilir sonuçlar veren bootstrap dağılımına sahip olduğu için geliştirilmiştir (Altınay ve Karagol, 2005). Literatürde kullanılan diğer nedensellik testleri arasında Panel nedensellik testi, Hsiao nedensellik testi, Holtz-Eakin, Newey ve Rosen nedensellik testi, Dolado-Lütkepohl nedensellik testi ve Bootstrap nedensellik testi bulunmaktadır. Bu testler, farklı metodolojik yaklaşımlar ve veri setleri kullanarak nedensellik ilişkilerini incelemektedir. Türkiye’de yapılan nedensellik temelli ekonometrik çalışmalarda, en çok kullanılan nedensellik testleri Granger, Toda-Yamamoto ve Panel nedensellik testleridir (Genç Yıldız, 2018). Türkiye’de, nedensellik testleri ekonomik politika analizi, finansal piyasaların davranışı ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler gibi birçok alanda uygulanmaktadır. Örneğin, dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, kamu harcamaları ve milli gelir arasındaki etkileşimi ya da borsa endeksleri ve makroekonomik göstergeler arasındaki bağlantıyı anlamak için nedensellik testleri kullanılmaktadır (Engeloğlu, Meral ve Genç, 2015).

Granger nedensellik testinin popüler oluşu Maziarz’a (2015) göre, teorik arka planın yetersiz olduğu veya deney yapmanın mümkün olmadığı durumlarda nedensel ilişkileri belirlemek için kullanılması ve ekonomide nedensellik konusundaki en etkili yaklaşımlardan biri olmasıdır. Ayrıca istatistiksel yöntemlerin genel olarak artan popülaritesi Granger nedensellik testinin de daha fazla kullanılmasına yol açmış, bilgisayar yazılım paketlerinin yaygınlaşması bu tür testlerin uygulanmasını daha da kolaylaştırmıştır.

Song ve Taamouti (2019) Wiener-Granger nedenselliğini incelerken, öngörülebilirliğin temel bir konu olduğunu, ekonomistler ve politika yapıcılar için öneminin fazla olduğunu vurgular, mevcut olan uygulamada Granger nedenselliğın sıklıkla iki değişkenli süreçler için araştırıldığını fakat ikiden fazla değişken dikkate alındığında farklı sonuçlara ulaşılabileceğini söylemektedirler. İki değişkenli bir modelde bir değişken Granger nedeni olsa bile daha fazla değişken içeren büyük bir modelde Granger nedensel olmadığını, üçüncü bir değişken aracılıyla dolaylı bir nedensellik olabileceğini ifade ederler. Ayrıca iki değişkenli modelde bir değişkenin diğeri için nedensel olmaması fakat diğeri değişkeni kapsayan bir kümede yer almasına bağlantılı olarak nedensellik bağının kurulmasını, sahte nedensellik olarak tanımlarlar. Song ve Taamouti (2019), dolaylı/sahte nedenselliğın ihmal edilen değişkenlerden kaynaklanabileceğini belirterek, ihmal edilen değişkenler problemi nedeniyle modelde Granger nedensellik ilişkilerinin ortaya çıkabileceğine dikkat çekmekte ve gereksiz bir değişkenin kullanılmasının da sahte bir nedenselliğı neden olabileceğı veya ilgili değişkenler arasındaki dolaylı nedenselliğın tespitinin zorlaşacağını ifade etmektedirler.

Song ve Taamouti (2019) değişkenler arasında, ekonomik teori dışında gerçekleşen dolaylı/sahte nedensellik tespitinin zor olduğunu, bu değişkenlerin bir modelde birden fazla olduğunu, bu durumun dolaylı/sahte nedenselliğın ihmal edilmesine yol açtığını vurgularlar. Monte Carlo simülasyonu ile yürüttükleri çalışmanın dolaylı/sahte nedenselliğı tespit etme konusunda daha güçlü olduğunu; Granger nedensellik analizi üzerine yapılan ampirik çalışmalarda bu durumun tespitinin, ilgili yardımcı değişkenlerin ve bu değişkenleri tanımlayan bir ekonomik teorinin varlığıyla gerçekleşebileceğini ifade ederler.

He ve Maekawa (2001), çalışmalarında, Granger nedenselliği test etmek için kullanılan F istatistiğinin sıklıkla sahte nedensellik sonucu verdiğini ve sahte nedenselliği göstermek için Monte Carlo deneyleri gerçekleştirerek standart F testinin yanlış sonuçlara yol açabileceğini bulgularını sunmaktadırlar. Granger nedensellik testinde kullanılan F istatistiğinin, özellikle zaman serileri arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığında ve bu serilerden biri veya her ikisi durağan olmadığında, sahte nedenselliğe yol açabileceğini ortaya koyarken, Granger nedensellik testinin, özellikle durağan olmayan veriler üzerinde kullanıldığında, yanlış sonuçlara yol açabileceğini ifade ediyorlar. Ayrıca Granger nedensellik testinin kendisinde bir hata olmadığını, ancak kullanımında dikkatli olunması gerektiğini vurguluyorlar. Sonuç olarak bu sorun, özellikle ekonometrik analizlerde, yanlış politika tavsiyelerine veya yanıltıcı sonuçlara neden olabileceği için önemlidir.

Moosa (2019), ampirik çalışmada önemli bir problem olarak ifade ettiği, bir nedensellik varmış gibi korelasyon temelinde sonuç bulmanın, Granger’in nedensellik testini ortaya atması ile bir cevaba ulaştığını belirtmektedir. Granger nedensellik testinden sonra birçok testin ortaya çıktığını ve iktisatçıların benzer hipotezleri herhangi bir ön değerlendirmeden geçirmeyerek tekrar tekrar test ettiklerini tespit ediyor. Örneğin enflasyonun ve cari işlemler dengesinin döviz kurunda bir değişikliğe neden olup olmadığını anlamak için nedensellik testine güvenildiğini ve bunun VAR analizinde gecikme yapısı değiştirilerek kanıtlanmaya çalışıldığını belirtiyor. X’in hangi sebeple Y’ye neden olduğuna dair bir açıklama sunmaya ihtiyaç duymadan sadece nedensellik testleri sonuçlarına güvendiğini ifade ediyor. Başka bir sorun olarak da sahte korelasyona vurgu yapıyor ve bu sorunların analizi gerçekleştirenler tarafından belirlenmesi gerektiğini ifade ediyor.

Korelasyon nedensellik değildir. Sahte korelasyonun özellikle iki değişkenin nüfus, gelir, fiyatlar veya diğer faktörlerdeki artışlar nedeniyle zaman içinde yükselme eğiliminde olduğu zaman serisi verilerinde ortaya çıkması olasıdır. En basit çözüm, değişimler veya yüzde değişimlerle çalışmaktır. Bir başka yaklaşım da bir değişkeni bir eğilim çizgisine uydurmak ve bu eğilim çizgisinden sapmaları hesaplamaktır (Smith, 2015).

Sahte korelasyonun nedensellik olmadığını doğru anlayabilmek için, istatistiksel analizlerdeki temel ilkeleri iyi anlamak ve uygulamak gerekir. Bunu sağlamak için, mevcut literatürün güncel kalması ve doğru uygulamaların teşvik edilmesi önemlidir (Packard ve Boardman, 1988). Sahte korelasyon genellikle oranlar ve endeksler kullanıldığında ortaya çıkar (Pearson, 1897). Araştırmacılar genellikle biraz ilgi çekmeyen bir değişken tarafından uyarlanan boyut etkisini kaldırmak için oranları ve endeksleri kullanarak verileri standartlaştırır. Bu tür verilerin korelasyon ve regresyon analizlerinde kullanılması sonuçlarının yanlış anlaşılmasına neden olur (Packard ve Boardman, 1988). Pearson'a (1897) göre, sahte korelasyon, bir üçüncü değişken tarafından etkilenmeyen iki değişkenin oranları arasında rastlantısal olarak ortaya çıkan bir ilişkidir. Bu durumda, iki değişken arasında gerçek bir nedensellik ilişkisi yoktur, ancak analizlerde sanki varmış gibi görünür. Bu tür korelasyonlar yanıltıcı olabilir ve analistleri yanlış yorumlara götürebilir.

Conn (2017) korelasyonun nedensellik kanıtı olmadığını fakat birçok yazarın sanki öyleymiş gibi algıladığını, bunun da gelecekteki başka çalışmalara yanlış bir referans olabileceğini vurgulamaktadır. Verdiği örnekte, Kentucky'deki evlilik oranları ile balıkçı teknesinden düşüp boğulan insanlar arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır gibi

birçok sonuç bulunmaktadır. Buradaki başlıca sorun, iki değişken sadece birlikte değişiyor gibi göründükleri için değişkenler arasında nedensellik bağı kurarak yorumlanması, yani korelasyonun nedensellik olarak yorumlanması tehlikesidir. Conn (2017) nedensellik kavramının korelasyon çalışmalarına yerleşmesi durumunu, yazarlar çalışmanın tartışma bölümüne kadar ifade etmediklerini ve bu çalışmaların nedensellik literatürüne girmesinin, yazarların bu yönde düşünme eğiliminin, çalışmanın önemini artırmak amacı güderek bilinçsiz veya kasıtlı olarak çalışmanın önemini abartmak için nedenselliği kullanması olarak değerlendirmektedir. Başka bir sorun, bazı dergilerin tartışma bölümlerinde uygulama çıkarımları görmek için ısrar etmeleri ve bu durumun yazarları korelasyonları nedensellik olarak yorumlamaya sevk etmesidir. Diğer bir durum ise, genellikle yazarlar, çalışmaların bilimsel etkisine yönelik çelişkileri gizlemek için korelasyonu, nedensellik olarak yorumladıklarını ve korelasyon terimini fazla kullanmak istemedikleri için nedensellik kılıfını geçirdiklerini ifade etmektedir. Bu çalışmalarda nihai kilit faktör olarak hakemlerin yazarların korelasyon sonucunu doğru bir şekilde yorumlamalarına yardımcı olduklarını çünkü hakemlerin, korelasyon çalışmalarında göz ardı edilen nedensel faktörleri belirleyebilecekleri ve korelasyon çalışmalarında nedenselliğin ters yönde olabileceğini bilmelerini vurgulamaktadır. Sahte korelasyonlar, politika tasarımı ve nedensellik algısını etkiler ve bu durum politika yapımcıların kararlarını belirlerken karşılaştıkları önemli bir sorundur. Sahte korelasyonlar, değişkenler arasında gerçekte olmayan bir ilişkinin varlığını gösterebilir ve politika tasarımı ve yanlış kararlara yol açabilir (Ward, 2013). Sahte korelasyonlar özellikle ekonomik değişkenleri etkileyen güçlü otokorelasyonlu artıklar gibi durumlarda ortaya çıkabilir. Bu tür korelasyonlar, modelin

yanlış belirlenmesi sonucu oluşabilir ve ekonometriciler tarafından sık karşılaşılan bir sorundur (Granger ve Newbold, 1974). Eğer model yanlış belirlenirse, politika yapıcılarının ekonomik politikaların etkileri hakkında yanlış yorumlar yapmalarına neden olabilir.

Politika tasarımı, sahte korelasyonların etkilerini azaltmak için, araştırmacılar ve politika yapıcılarının doğal deneyler gibi tasarım tabanlı yaklaşımları kullanmaları önerilir (Rohrer, 2018). Bu yaklaşımlar, potansiyel karıştırıcıları kontrol ederek, daha güvenilir nedensellik tespitleri sağlar. Politika tasarımı, nedensellik tespitlerinin güvenilirliğini artırmak için Keele'in (2015) tanımladığı gibi, araştırma öncesi tasarımlar ve rastgele deneyler gibi yöntemler kullanılmalıdır. Bu yöntemler, politika tasarımı sahte korelasyonların etkisini minimize ederek, daha doğru karar alma süreçlerine katkı sağlar.

Politika tasarımları ve etkisini tahmin etme bağlamında nedenselliği ciddiye alma ve çoğu durumda, gözlemsel verilerden nedensellik çıkarmak ve ortak değişkenin esnek bir şekilde kontrol edilmesi önemlidir. Bir araştırma sonucunda ortaya konacak nedensellik yorumlarının modelleme varsayımlarına bağımlılığı azaltılabildiğinde, politika tasarımı ve analizinin güvenilirliği artabilir (Athey ve Imbens, 2017). Athey ve Imbens (2017) nedenselliğin politika değerlendirmesindeki önemini vurgulamakta ve rastgele kontrollü deneylerin nedensel çıkarım için altın standardı olduğunu, ancak bu deneylerin her zaman uygulanabilir olmadığını belirtmektedirler. Bu nedenle, gözlemsel verilerden nedensel etkiler çıkarmanın zorluklarını ele alarak, çeşitli ekonometrik yöntemlerin bu süreçte nasıl kullanılabileceğini tartışmaktadırlar. Ancak, finansal, politik ya da etik nedenlerle bu tür deneylerin uygulanması her zaman mümkün olmayabilir. Bu durumda, ekonomistler gözlemsel verilere dayanarak nedensel ilişkiler kurmaya

çalışırlar. Gözlemsel verilerden nedensel çıkarımlar yapmak oldukça karmaşıktır ve dikkatli yöntemler gerektirmektedir.

Heckman (1979), gözlemsel verilerden nedensel etkileri tahmin etmede kullanılan yöntemlerin geliştirilmesine büyük katkı sağlamıştır. Örneğin, Heckman’ın seçim yanlılığı modeli, gözlemsel verilerdeki seçim yanlılığını düzeltmek için kullanılır, bu sayede daha doğru nedensel tahminler elde edilmesi sağlanır (Heckman, 1979). Politika değerlendirmelerinde regresyon süreksizliği tasarımları, sentetik kontrol yöntemleri ve farkların farkları yöntemi gibi yöntemler, nedensel etkileri belirlemede önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. (Anglin vd., 2023). Sentetik kontrol yöntemi, politika değerlendirmelerinde karşılaştırmalı vaka çalışmaları için güçlü bir araç olarak öne çıkar. Bu yöntem, bir tedavinin seçilmesinin sonuçlarını, benzer özelliklere sahip bir kontrol grubuyla karşılaştırarak nedensel etkileri tahmin etmeye çalışır (Athey ve Imbens, 2017). Tedavi seçimleri ve sonuçları arasındaki mekanizmaları anlamak önemlidir. Tedavi seçimi ve sonuçların etkilerinin nedenlerini araştırmak, nedene götüren çalışmanın neden ve nasıl yapıldığını analiz etmek için açık ve belirgin modeller geliştirilmelidir. Beklenen ve gerçekleşen sonuçlar arasındaki farklar incelenmeli ve ilişkili tedavi etkilerini anlamak için modeller oluşturulmalıdır. Potansiyel sonuçları ve nedenselliği belirlemek için kullanılan yöntemler arasında dikkatli bir ayırım yapılmalıdır. Bu ayırım, politikaların etkinliğini değerlendirmek için hayati öneme sahiptir çünkü beklenen ile gerçekleşen arasındaki farkı karşılaştırmaya olanak tanır. Bu yaklaşım, nedenselliğin daha iyi anlaşılmasını ve politika yapıcılarının istenen sonuçları elde etme olasılığı daha yüksek olan müdahaleleri tasarlamalarına yardımcı olur (Heckman, 2008).

Heckman’ın (2008) politika değerlendirmede ele aldığı üç

değerlendirme probleminde ilki, tarihsel müdahalelerin sonuçlar üzerindeki etkilerinin analizi ve değerlendirilmesinin, politikanın etkisi için önemli olmasıdır. Bu değerlendirmeler, nesnel ve sübjektif sonuçları dikkate alarak yapılabilir. Müdahalelerin sonuçlar üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi, politika tasarımı için önemlidir. Politika analizinin amacı, genellikle geleceğe yönelik yeni politikaların ve eski politikaların yeni ortamlara uygulanması hakkındaki kararları bilgilendirmektir. Bu bağlamda, politika değerlendirmesinde ikinci problem, belirli bir ortamda uygulanan müdahalelerin etkilerini karşı-olgusal durumlar inşa ederek tahmin etmektir. Bu durum mevcut olan politikaları değerlendirmekle sınırlı kalınmaz, aynı zamanda geleceğe dönük politikaların etkilerini tahmin etmeye de yarar. Son problemde ise, müdahalelerin etkilerini tahmin etme sürecidir. Bu süreç çeşitli ortamlarda tarihsel olarak hiç yaşanmamış müdahalelerle ilişkili karşı-olgusal durumlar inşa etmeyi içerir. Müdahalelerin potansiyel etkilerini uygulamadan önce tahmin etmesi gereken politika yapıcılar için esas bir durumdur. Uygulamalar politika tasarımını ve değerlendirmesini doğrudan etkiler. Bu çalışmalar belirli bir müdahalenin etkilerini anlamak ve gelecekteki politikaların olası sonuçlarını tahmin etmek için kullanılır. Bu çalışmaların hemen hemen hepsi daha önce hiç uygulanmamış müdahalelerin etkilerini tahmin etmeye, çeşitli politika senaryolarını hesaplamaya ve bu hesaplamalar için modellerin ampirik versiyonlarını kullanarak etki yaratan nedenleri anlamaya yöneliktir. Bu bağlamda nedensellik çalışmalarının politika tasarımındaki rolü politikaların etkilerini anlamak ve tahmin etmek için kritik öneme sahiptir ve bu çalışmalar politikaların daha etkili ve verimli bir şekilde tasarlanmasına ve uygulanmasına olanak tanır.

Politikaların etkilerini anlamak ve tahmin etmek için ekonometrik

yaklaşım kullanılması, karşı-olgusal ve nedensel modellerin oluşturulması konusundaki belirsizliklerin üstesinden gelmek için önemli bir araçtır. Politikaların farklı gruplar veya zaman dilimlerinde nasıl etki göstereceğini anlamak, ekonomistlerin nedensel soruları yanıtlamak ve politika değerlendirmeleri yapmak için kesin modellere verdiği önem ve ekonometrik çerçevede bu modellerin nasıl oluşturulduğu, müdahalelerin kaynakları, tedavi seçimleri ve gözlemlenemeyen faktörlerin ilişkileri hakkında netlik sağlamak, ayrıca farklı müdahalelerin sonuçları nasıl etkileyebileceğini anlamak için net bir yapı sağlayan ekonometrik yaklaşım, etkili politikalar tasarlamak için kritik öneme sahiptir (Heckman, 2008).

Yenilikçi bir yaklaşım olarak, politika tasarımları ve değerlendirmelerinde nedensel ilişkileri belirlemek için makine öğrenmesi de kullanılabilir. Makine öğrenmesi büyük veri setlerinden anlamlı desenler ve ilişkiler çıkarmak için kullanılan algoritmalar ve teknikler bütünüdür. Makine öğrenmesi yöntemleri özellikle yüksek boyutlu veri ortamlarında, nedensel analizlerde önemli katkılar sağlar ve gözlemsel verilerden nedensel çıkarım yapmayı kolaylaştıran, ayrıca politika değerlendirmelerinde daha güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlayan yöntemlerdir (Athey ve Imbens, 2017).

2. Yöntem ve Veri Seti

Çalışmamızda, nedensellik, istatistiksel nedensellik, Granger nedensellik vb. anahtar kelimeleriyle WoS veri tabanından 2012-2024 arası dönemi kapsayan uluslararası 1000 yaygın bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Ayrıca Türkçe literatürde Google Scholar’da en çok atıf almış ilk 1000 çalışma Excel ve Python (Pandas kütüphanesi kullanılarak) ile tasnif edilip, WoS veri tabanı ile karşılaştırmalı olarak analiz

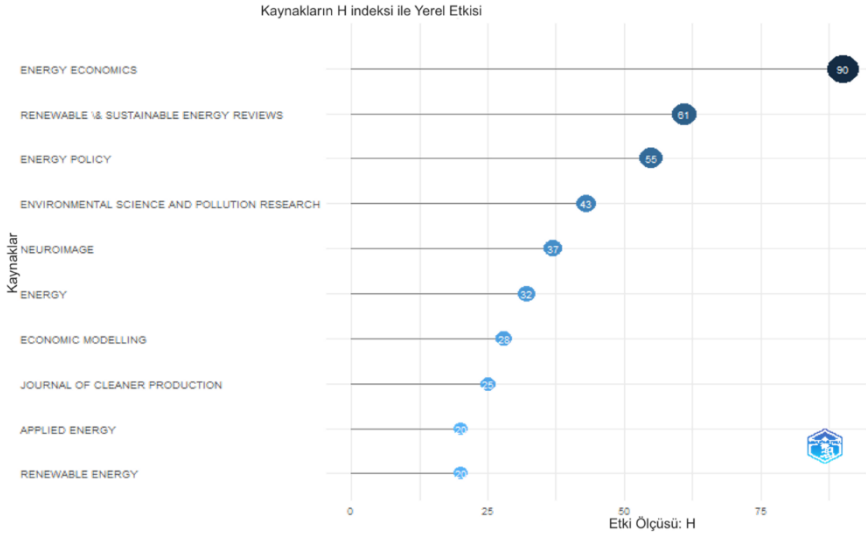
edilmiştir. Görseller R-studio'nun bibliometrix paketi ile elde edilmiştir. Google Scholar ve DergiPark sisteminde dergi bağlamında tematik bir araştırma sonuç vermemiştir. Bunun nedeni DergiPark sistemindeki dergilerin büyük bir çoğunluğunun tematik olmayan İİBF veya Sosyal Bilimler dergileri olmasıdır.

Tablo 1: Nedensellik İlgili Uluslararası 1000 Çalışma

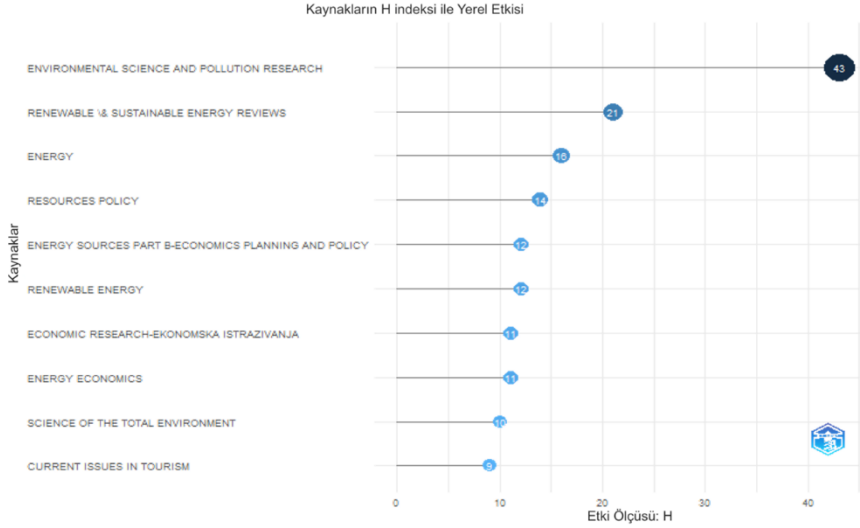
Açıklama	Sonuçlar
VERİLERLE İLGİLİ ANA BİLGİLER	
Zaman Aralığı	2012-2024
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar, vb.)	346
Belgeler	1000
Yıllık Büyüme Oranı %	12,5
Belge Ortalama Yaşı	4,37
Belge başına ortalama atıf	34,73
Referanslar	0
BELGE İÇERİKLERİ	
Ek Anahtar Kelimeler (ID)	1220
Yazarın Anahtar Kelimeleri (DE)	2234
YAZARLAR	
Yazarlar	1491
Tek yazarlı belgelerin yazarları	107
YAZARLARIN İŞ BİRLİĞİ	
Tek yazarlı belgeler	155
Belge başına Ortak Yazarlar	30348
Uluslararası ortak yazarlıklar %	40,4
BELGE TÜRLERİ	
Makale	869
Makale; kitap bölümü	6
Makale; erken erişim	48
Makale; bildiri makalesi	5
Makale; kaygı ifadesi ile yayımlanan	1
Editöryal malzeme	1
Bildiri makalesi	42
Derleme	26
Derleme; kitap bölümü	1
Derleme; erken erişim	1

Tablo 1’de görüleceği üzere, bibliyometrik analizimiz, nedensellik üzerine 2012 ile 2024 yılları arasındaki bir zaman diliminde toplamda 1000 adet çalışmanın, 346 farklı kaynağın içerisinde yer almaktadır. Bunların yıllık büyüme oranı %12,5’tir. Çalışmaların ortalama yaşının 4,37 yıl ve çalışma başına düşen ortalama atıf sayısı 34,73 olduğu görülmektedir. Belge içeriği incelendiğinde, anahtar kelimelerinin sayısı 1220, yazarların anahtar kelimelerinin sayısı ise 2234 olarak belirlenmiştir. 1000 adet çalışma toplamda 1491 yazar tarafından yazılmıştır. Bu çalışmaların 107’si tek yazarlıdır. Çalışma başına düşen ortak yazar sayısı 2,83 ve uluslararası ortak yazarlık oranı 40,4 olarak hesaplanmıştır. Grafik 1’de görüldüğü üzere, nedensellik üzerine yapılan çalışmalarda en fazla atıf alan Energy Economics yayını 90 H endeksine sahiptir. İkinci fazla atıf barındıran Renewable & Sustainable Energy Reviews yayını 61 H endeksine sahiptir.

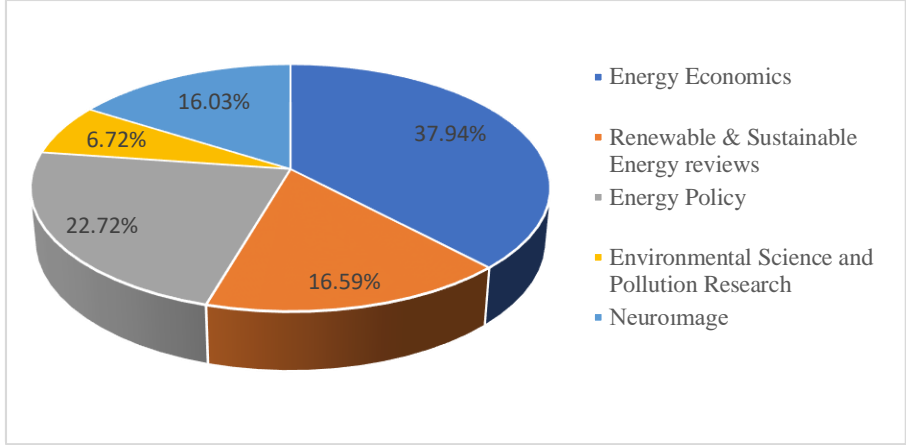
Grafik 1: Nedensellekle İlgili Genel Çalışmalar H Endeksi

Grafik 2: Nedensellik Kapsamında Türkiye'yle İlgili Çalışmalar

Grafik 2’de görüldüğü üzere nedensellik ile ilgili Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda en fazla atıf Environmental Science and Pollution Research yayını 43 H endeksine sahiptir. İkinci olarak fazla atıf barındıran Renewable & Sustainable Energy Reviews yayını 21 H endeksine sahiptir.

Grafik 3: Türkiye’deki Nedensellik Çalışmalarının Konuları

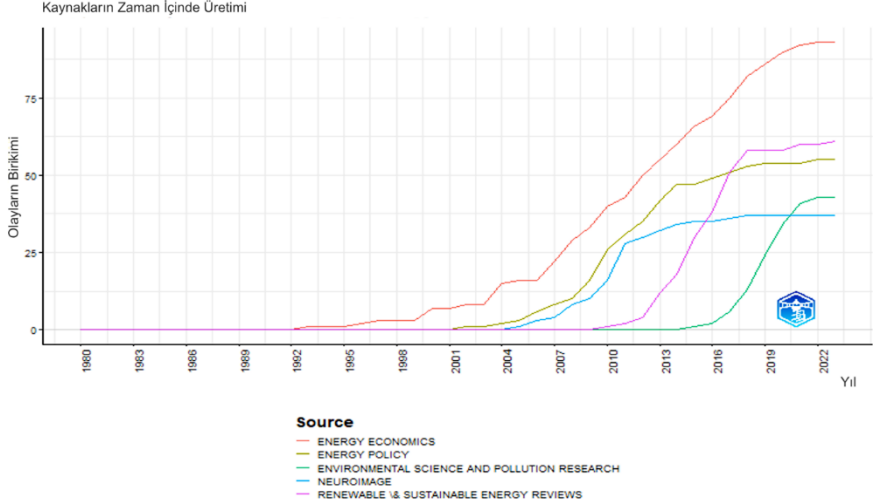
Grafik 3’te görüldüğü üzere yerel yayınlarda makro ve finansın payı çok yüksek iken WoS’ta ağırlık çevre ve enerji konuları üzerinedir. Grafik 4’te nedensellik konusunun en fazla işlendiği yayınların kaç eser barındırdığı görülmektedir. İlk olarak 1990-1994 yılları arasında 3 eserle Energy Economics ile başlayan süreç 2023 yılında 3081 sayısına ulaşmıştır. Listenin başını çeken Energy Economics toplamda 1169 eserle toplamın içindeki payı 37,94 olurken onu takiben Energy Policy ikinci sırada %22,72 ile yer almaktadır. En fazla yayın üretilen yıl aralığı ise 1134 eser ile 2020-2023 olmuştur.

Grafik 4: Nedensellekle İlgili Genel Çalışmalarda Yayın Dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde 2004 ile 2007 yılları arası ivme kazanan nedensellik, Energy Economics yayınının en fazla etkinliği olduğu görülmektedir. Grafikte nedensellik konusunun en fazla işlendiği

yayınlarından Energy Policy ikinci sıradayken Renewable & Sustainable Energy Reviews dergisini geçmiştir.

Şekil 1: Nedensellik İlgili Genel Çalışmalarda Yıllara Göre Artış

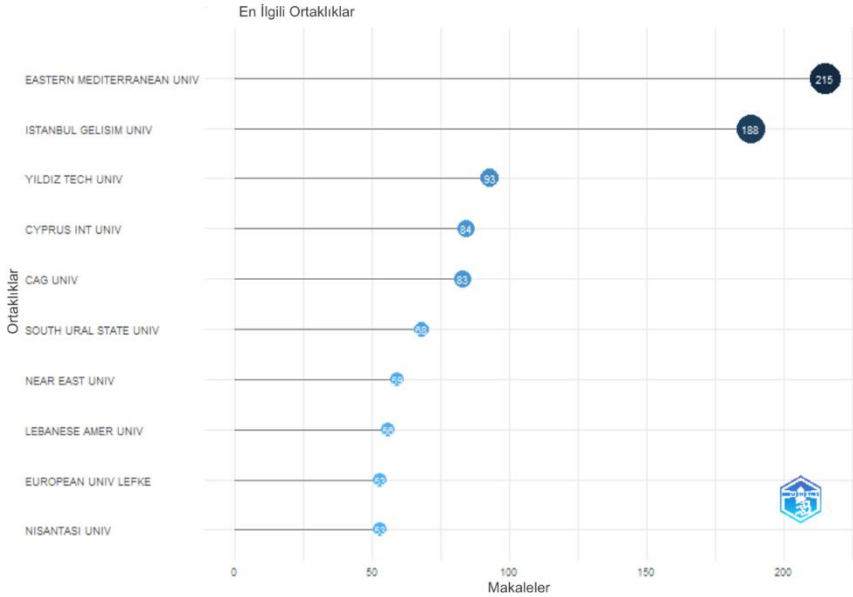
Tablo 2'ye göre makale sayısında ilk üç sırada yer alan Türkiye'nin düşük MCP (24) oranına sahip olduğu görülmektedir. Brezilya 20 ülke içerisinde 20. sırada yer almasına rağmen MCP (66,67) oranı en yüksek ülke olarak dikkat çekmektedir. Pakistan da MCP (64,29) oranı yüksek olan ülkedir. Bu durum, Brezilya ve Pakistan'daki araştırmacıların uluslararası ortaklık ile çalışmalara daha açık olduklarını göstermektedir. MCP oranı en düşük ülkelerin Yunanistan (20) ve Nijerya (25) olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Nedensellik ile ilgili uluslararası SCP ve MCP

Ülke	Makale-ler	Makaleler %	SC P	MC P	MCP %
Amerika	205	20,5	126	79	38,54
Çin	183	18,3	108	75	40,98
Türkiye	75	7,5	57	18	24
Birleşik Kral-lık	63	6,3	37	26	41,27
Malezya	53	5,3	28	25	47,17
Avustralya	47	4,7	20	27	57,45
Fransa	28	2,8	11	17	60,71
Pakistan	28	2,8	10	18	64,29
Almanya	27	2,7	10	17	62,96
İtalya	26	2,6	16	10	38,46
Tunus	26	2,6	16	10	38,46
Hindistan	21	2,1	12	9	42,86
Kıbrıs	20	2	14	6	30
Hollanda	18	1,8	10	8	44,44
İspanya	14	1,4	6	8	57,14
Nijerya	12	1,2	9	3	25
Kanada	11	1,1	5	6	54,55
Kore	11	1,1	7	4	36,36
Yunanistan	10	1	8	2	20
Brezilya	9	0,9	3	6	66,67

Grafik 5’te Türkiye bazlı nedensellik içeren çalışmaların, yazarlar bakımından, 215 katkıda bulunan Doğu Akdeniz Üniversitesi ilk sırada olup ikinci sırada 188 ile İstanbul Gelişim Üniversitesi yer almıştır.

Grafik 5: Nedensellik Kapsamında Türkiye'yle İlgili Çalışmalar Kurum Dağılımı

Şekil 2’de görüldüğü üzere, Türkiye’yle ilgili yayımlarda atıf haritalarında da lokal bir kümelenme bulunmaktadır. Düşük MCP değerleri de bu durumu göstermektedir. Nedensellik çalışan Türk akademisyenleri daha çok Türklerle çalışmakta ve Türklerin yazar olduğu çalışmalara referans vermektedir.

Türkiye etkili görünmektedir.

Google Scholar’da 18 Temmuz 2024 tarihine kadar “nedensellik” araması yapıldığında 43100 sonuç çıkmaktadır. Çalışmalar incelendiğinde felsefe ve bilim insanlarının (özellikle Gazzali ve Hume) analizleri ve belirli bir ekol ya da bilim dalının perspektifini konu alan 104 çalışma dışındaki tüm yayınlar olasılıksal (ekonometrik) nedensellik sınamalarını içermektedir, ki bu da Türkiye’de nedenselliğin olasılıksal nedensellik olarak algılandığını göstermektedir. “Causality” araması ise 2.640.000 sonuç verirken, bunların 181.000’i Granger temelli ekonometrik çalışma, 4.560’ı Toda-Yamamoto temelli çalışmadır, ki Türkçe literatürde Granger çalışmaları 9.260, Toda-Yamamoto çalışmaları 3.320 adettir. 2017 yılından itibaren Granger nedensellik çalışmalarının 30.500’ü (bunların 18.000’i Türkiye ile ilgili) ve Türkçe literatürde 6.020 yayın olduğu, bu alanda İngilizce yazan Türk akademisyenleri dikkate aldığımızda durum çok daha net biçimde görülebilir. İngilizce olarak Türkiye ve Granger nedensellik aramasının 59.200 sonuç verdiği, İngilizce literatürde Türkiye ile ilgili çalışmaların 511.000 sonuç çıkardığı gözlenmektedir, bu da Türkiye’deki araştırmacıların uluslararası literatüre göre olasılıksal nedenselliğe çok fazla ağırlık verdiklerini ortaya koymaktadır.

Sahte nedensellik konusunda ise dünyada 1.820 sonuç çıkarken Türkçe yazında 51 sonuç çıkmıştır. Bu yayınların bir kısmında “sahte nedensellik”, “sahte regresyon” yerine kullanılmıştır. Türkçe literatürde şaşırtıcı biçimde sahte nedensellik ihmal edilmiştir. İktisatçılar için nedensellik çalışmalarının esas önemi politika tasarımlarında ortaya çıktığı için bu durum akademiden politika yapımcılarına “hatalı” politika önerilerinin gitmesine neden olma tehlikesini doğurmaktadır. Buradan çıkan sonuca göre, nedensellik temelli ekonometri

çalışmalarında Türkçe yazın İngilizce yazının üçte birinden fazladır. Ancak Türkçe literatürde sahte nedensellik ihmal edilmiştir.

5. Tartışma

Nedensellik çalışmaları incelenirken genellikle iki değişkenli bir yapının üzerine kurulduğu, üçüncü veya daha fazla değişkenin göz önüne alınmadığı görülmüştür. Genellikle iki değişkenli analizler üzerinden kurulan nedenselliğin dolaylı/sahte nedensellik olduğu ve bu durumun göz ardı edildiği görülmektedir. Nedensellik konusunda Türkiye’deki literatürde teorik çerçevenin genişliği görülse de uygulama kısmındaki bilgi eksikliği büyük bir sorundur. Yapılan analizde bir değişkenin diğer değişkenin nedeni olduğu hipotezinin kabul edilerek kesinlik atfetmek sorgulanması gereken bir durumdur. Yapılan analizde mevcut bir teorinin geçerliliği sorgulanmadan doğrudan bir nedensellik ilişkisinin kurulması, kabul görmüş bir teoriye uyup uymadığı ya da başka bir değişkenin etkisinin olup olmadığı ya da bilinmeyen bir ya da daha fazla değişkenin ihmal edilip edilmediği sorgulanmaması basit ihmal-ler olarak görülmemelidir. Genel olarak nedensellik çalışmaları ile ilgili çalışma yapan yazarların kurumlarına bakıldığında Türkiye bazlı çalışmalarda uluslararası literatürde ilk onun içinde özel üniversite sayısının fazla olması uluslararası ilişkilerinin, devlet üniversitelerine kıyasla fazla olmasından mı, yoksa akademik alanda çalışma yapanlardan mı kaynaklı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu durum ne yazık ki sadece yıllar içinde biriken literatür dağında kalmıyor ve uygulanacak olan politikalara da yansyarak büyük kitlelerin hayatını da etkiliyor. Hatalı analizler üzerinden geliştirilen politika önerileri öngörülemeyen problemlerin çıkmasına zemin hazırlayabilir. Faiz ve enflasyon arasındaki nedenselliği inceleyen ulusal

literatürdeki çalışmalar bu duruma örnektir. Bu bağlamda çalışmanın ekonometri üzerinden politika önerisi getiren araştırmalar katkı yapması beklenmektedir.

Literatürdeki çalışmalar teknik olarak iki kategoriye ayrılır: Ortalama nedensellik ve varyans nedensellik. Teorik düzlemde ise sezgisel olarak tek yönlü/çift yönlü ya da nedenselliğin beklenmediği çalışmalar. Gerçekten de çift yönlü nedensellikten şüphelenilen çalışmalar. Örneğin iktisatçılar faiz, döviz kuru ve enflasyon arasında 6220 adet çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmaların bir kısmı faizden enflasyona, bir kısmı ise enflasyondan faize dönük nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Bu çalışmaların incelediği olgunun bilimsel olduğunu söylemek zor olmasına karşın çabanın kendisinin bilimsel olduğu söylenebilir.

Burada bahsi geçen dergiler/editörler/hakemler yağmacı statüye dahil edilemezler. Aynı biçimde bu yayınları yapan akademisyenler bilimsel etik kurallarını ihlal etmemektedir. Özellikle dikkat çekmek istediğimiz konu, bir yöntemin yaygınlığı nispetinde doğru kabul edilmesi ve bu izlekle devam eden akademisyenlerin yayınlarını dergilere daha kolay kabul ettirebilmesidir.

Buradan çıkarılabilecek önemli sonuçlardan birisi özellikle “genç” akademisyenlerin “post-truth” ortamdan etkilenebilmesidir. Örneğin petrol fiyatlarının büyümeyi olumlu etkilediği sonucunu bulan akademisyenler, bu sonucu Türkiye’nin petrol ve doğalgaz konusundaki yatırımlarıyla gerekçelendirmişlerdir. Henüz çıkarılmayan petrol ve doğalgaz, bu alanda çalışan akademisyenlere göre çoktan çıkarılmıştır. Bir diğer önemli sonuç, akademisyenlerin hızlı yayın baskısıyla izleği olan ve kolay yayın olanakları arayışı içinde olmalarıdır. Örneğin “nedensellik testi” ile ilgili YouTube üzerinde binden fazla Türkçe yayın

vardır ve bu yayınlar birkaç dakika içinde bu tekniğin nasıl uygulandığını anlatmaktadır. Özellikle sahte nedensellik konusunda Türkçe literatür daha baskın olduğu ve çalışmaların teorik argüman seti neredeyse olmadığı için sonuçlar üzerinden “sözde” bir literatür taraması yapmak oldukça kolaydır. Bir başka deyişle çok kısa bir zaman içinde konu hakkında hiçbir bilgi sahibi olmayan akademisyenler bu konu hakkında yayın hazırlayıp hızlıca bu yayını basabilmektedirler.

Nedensellik çalışması gerçekleştiren akademisyenler tarafından ilgilendikleri konu ile ilgili teorik bir literatür olduğu çoğu zaman unutulmaktadır. Bu nedenle inceleme konusu olan teorik literatüre atıf verilme gereği duyulmamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada anahtar kelimelerinde nedensellik kavramı bulunan araştırmalar ele alınmıştır. Çalışmanın amacı Türkiye ve dünya üzerinde ekonometrik yöntemlerle gerçekleştirilen nedensellik çalışmaları arasındaki farkları ortaya koymak ve Türkçe yayınlanan nedensellik konulu çalışmalar üzerinden Türkiye’deki ekonometri kullanımının bilim algısını nasıl şekillendirdiğini tartışmaktır. Örneğin ulusal literatürde petrol fiyatları ve cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisi sıklıkla ele alınmıştır. Petrol ihraç eden ülkeler dışında, bu alanda sadece Türkiye üzerinde bir literatürün ortaya çıkmıştır. Bulgulara göre teorik olarak tek yönlü nedensellik ortaya çıkmasının dışında bir olanak bulunmayan bazı alanlarda çok sayıda makale yayınlandığı, nedensellik yöntemiyle bir araştırma yapmanın zaten “saf-sata” olarak kabul edilmesi gereken bazı alanlarda “ilk” olma iddiasıyla makale yazarlarının “çalışmalarına” değer kazandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Bazı yazarlar kullandıkları yöntemleri “yeni”

olarak tanımlayarak “yeni” yöntemin üstünlüklerinden bahsetme gereği duymadan araştırma konularına “katkı” yapmaktadır. İktisatçıların bir kısmı bilmediklerini ölçmeye çalışmakta, ölçülmesinin abes olduğu bazı olguları ölçerek “bilimsel” çalışma yapmaktadır. Bir diğer bulgu dünya ekonometri literatüründe sahte nedensellik ile ilgili bir yazın olmasına karşı Türkçe literatürde bu tip bir kavramın neredeyse hiç kullanılmamasıdır. Türk akademisyenler buldukları nedensellik ilişkisinin sahte olabileceğini sorgulamadan “tehlikeli” politika önerileri ve “yanlış” çıkarımlar yapabilmektedir. Bu “makalelerin” editör, alan editörü ve en az çift hakem tarafından kontrol edilerek yayınlandığı düşünüldüğünde lisansüstü eğitim, bilimsel düzey ve yerel ölçekte oluşmuş “akademik literatür” üzerinde tartışmanın gerekli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Aktan, C.C., & Yılmaz Genç, S. (2020). İktisadın Matematizasyonu- Marshall’dan Keynes’e; Mises’den Hayek’e; Buchanan’dan Coase’a: Matematiksel İktisada Yönelik Eleştiriler. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 161-189.
- Altınay, G., & Karagol, E. (2005). Electricity consumption and economic growth: Evidence from Turkey. *Energy Economics*, 27(6), 849-856.
- Anglin, K.L., Wong, V.C., Wing, C., Miller-Bains, K., & McConeghy, K. (2023). The validity of causal claims with repeated measures designs: A within-study comparison evaluation of differences-in-differences and the comparative interrupted time series. *Evaluation Review*, 47(5), 895-931.
- Angrist, J.D., & Pischke, J.S. (2017). Undergraduate econometrics instruction: Through our classes, darkly. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 125-144.

- Athey, S., & Imbens, G.W. (2017). The state of applied econometrics: Causality and policy evaluation. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 3-32.
- Atukeren, E. (2011). Granger-nedensellik sınamalarına yeni yaklaşımlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, 137-153.
- Briggs, W.M. (2023). A partial solution for the replication crisis in economics. *Asian Journal of Economics and Banking*, 7(2), 180-190.
- Conn, V.S. (2017). Don’t rock the analytical boat: Correlation is not causation. *Western Journal of Nursing Research*, 39(6), 731-732.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., & Meçik, O. (2017). Türkiye ekonomisinde eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testi yaklaşımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 45-56.
- Dursun, A. (2015). David Hume ve Gazali’de nedensellik problemi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-11.
- Engeloğlu, Ö., Meral, İ.G., & Genç, K. (2015). Türkiye için yapılan nedensellik uygulamaları üzerine literatür araştırması. *Social Sciences Research Journal*, 4(2), 142-154.
- Eren, E. (2017). İktisatta yeni heterodoks gelişmeler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 134-151.
- Genç Yıldız, K. (2018). Ekonometrik Analizde Nedensellik: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Granger, C.W.J., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(1), 111-120.
- He, Z., & Maekawa, K. (2001). On spurious Granger causality. *Economics Letters*, 73(3), 307-313.

- Heckman, J.J. (1979). Sample selection bias as a specification error. *Econometrica*, 47(1), 153-161.
- Heckman, J.J. (2008). Econometric causality. *International Statistical Review*, 76(1), 1-27.
- Keele, L. (2015). The statistics of causal inference: A view from political methodology. *Political Analysis*, 23(3), 313-335.
- Marcus, B.K. (2014). Hayek's "Rejuvenating Event". *Freeman: Ideas on Liberty*, 64(9), 6-7.
- Maziarz, M. (2015). A review of the Granger-causality fallacy. *The Journal of Philosophical Economics: Reflections on Economic and Social Issues*, 3(2), 86-105.
- Moosa, I.A. (2019). Is econometrics relevant to real world economics? *Real-World Economics Review*, 88, 2-13.
- Packard, G.C., & Boardman, T.J. (1988). The misuse of ratios, indices, and percentages in ecophysiological research. *Physiological Zoology*, 61(1), 1-9.
- Pearson, K. (1897). Mathematical contributions to the theory of evolution. On a form of spurious correlation which may arise when indices are used in the measurement of organs. *Proceedings of the Royal Society of London*, 60, 489-498.
- Rohrer, J.M. (2018). Thinking clearly about correlations and causation: Graphical causal models for observational data. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 1(1), 27-42.
- Smith, G. (2015). The art of regression analysis. *Essential Statistics, Regression, and Econometrics* (2nd Ed.), Smith, G. (Ed.), Academic Press içinde, 261-299.
- Song, H., & Taamouti, A. (2019). A better understanding of Granger causality analysis: A big data environment. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 81(4), 911-936.
- Ward, A. (2013). Spurious correlations and causal inferences. *Erkenntnis*, 78(3), 699-712.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**’nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research’s effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Ahmet Aydın Arı- Kerim Eser Afşar- Murat Şenol tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Ahmet Aydın Arı- Kerim Eser Afşar- Murat Şenol as no additional acknowledgement has been made).

Extended Abstract

On Causality Studies Conducted in Turkey: Spurious Causality Findings

Causality, as a philosophical and scientific concept that examines the cause-and-effect relationships between events, has been of great importance both in philosophical thought and in the economic analyses that have developed over time. In the existing literature, thinkers such as Hume and Ghazali have formed a perspective by considering causality with different dimensions. Granger causality has been widely used in causality analysis, and although the prevalence of this test is stronger than the theoretical framework, the incomplete information on its application is reflected in the existing studies. It is observed that this situation leads to spurious causality and affects other studies by having a domino effect in the spreading academic network. In the case of Turkey, both intentional and unintentional misanalyses of causality are evaluated in order to influence policy design. As a result of the bibliometric analysis, the increase of causality analysis in both national and international literature revealed the importance of this analysis, but the fact that Turkish authors could not find a place for themselves in the international literature raised certain questions. When analysing the studies, questions such as whether the establishment of a causal relationship through a spurious causality or a spurious correlation is the academic interest, or the unconsciousness of the authors were answered. The current findings were supported, albeit to a lesser extent, by reference to the conceptual framework of causality.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Kaynak Laneti Tartışmaları: Teorik Yaklaşımlar ve Eleştiriler

Azizullah Faizi¹ Mehmet Zeki Ak²

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 17. 11. 2024
Kabul: 12. 12. 2024
Online Yayım: 12. 12. 2024

Anahtar Kelimeler:

Kaynak laneti
Kaynak zenginliği
Ekonomik performans

Kaynak Gösterimi

Faizi, Azizullah ve Ak, Mehmet Zeki (2024). Makale Başlığı. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2), 281-286. doi.org/10.54838/bilgisosyal.1586963

Özet

Kaynak laneti teorisi, doğal kaynak zenginliği ile endüstriyel büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu yönündeki geleneksel anlayışa meydan okuyarak önemli bir paradigma değişimi yaratmıştır. Kaynak laneti teorisi, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme potansiyelini sınırladığı ve siyasi istikrarı olumsuz etkilediği fikrine dayanmaktadır. Ancak, 1980'li yıllardan itibaren doğal kaynakların birçok azgelişmiş ülke için bir "nimet" olmaktan çok bir "lanet" olduğunu savunan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Kaynak lanetinin nedenlerini açıklamak için ekonomik, politik ve sosyal olgulara dayalı farklı teorik yaklaşımlar ve ampirik araştırmalar yapılmıştır. Bu makale, kaynak laneti yaklaşımına ilişkin teorileri ve kanıtları eleştirel bir şekilde incelemektedir. Mevcut literatür, kaynak laneti olgusunun tüm ülkeler için evrensel bir gerçeklik olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Kaynak laneti teorisi, kaynakların neden ekonomik kalkınma için kullanıl(a)madığına dair soruyu yalnızca yerel faktörlerle sınırlandırarak, kapitalizmin küresel düzeydeki eşitsiz ilişkilerini göz ardı etmektedir.

1 Sorumlu Yazar: Doktora Öğrencisi., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Esentepe Kampüsü, Sakarya ✉ azizullah.faizi1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9675-6608

2 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Esentepe Kampüsü, Sakarya ✉ mak@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1271-920X

RESEARCH ARTICLE

Resource Curse Debates: Theoretical Approaches and Criticisms

Azizullah Faizi¹ Mehmet Zeki Ak²

Abstract

The resource curse theory has created a significant paradigm shift by challenging the traditional understanding that there is a positive relationship between natural resource wealth and industrial growth. The resource curse theory is based on the idea that natural resource wealth limits the potential for economic growth and negatively affects political stability. However, since the 1980s, approaches have emerged that argue that natural resources are a "curse" rather than a "blessing" for many underdeveloped countries. Different theoretical approaches and empirical studies based on economic, political and social phenomena have been conducted to explain the causes of the resource curse. This article critically examines the theories and evidence related to the resource curse approach. The existing literature clearly demonstrates that the resource curse phenomenon is not a universal reality for all countries. The resource curse theory limits the question of why resources are/can not used for economic development to local factors only, ignoring the unequal relations of capitalism at the global level.

ARTICLE INFO

Submitted: 17. 11. 2024

Accepted: 12. 12. 2024

Published Online:
12. 12. 2024

Keywords:

Resource Curse
Resource Wealth
Economic Performance

To cite this article

Faizi, Azizullah ve Ak, Mehmet Zeki (2024). Resource Curse Debates: Theoretical Approaches and Criticisms. Bilgi Journal of Social Sciences, 26 (2), 261-286.
doi.org/10.54838/bilgisosyal.1586963

1 Sorumlu Yazar: Phd. Candidate, Sakarya University, Institute of Social Sciences Esentepe Campus, Sakarya ✉ azizullah.faizi1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9675-6608

2 Assoc.Prof., Sakarya University, The Faculty of Political Sciences, Esentepe Campus, Sakarya ✉ mak@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1271-920X

Giriş

20. yüzyılda ekonomik büyüme, tarihsel ve teorik bağlamda, modern ekonomik düşüncenin merkezine yerleşmiştir. Ekonomik büyümenin temel kaynakları, ekonomi bilimi içinde 18. yüzyıldan itibaren sistematik bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Dönemin iktisatçıları, iktisadi büyümeyi emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin hem miktarındaki hem de verimliliğindeki artışla ilişkilendirilmiştir. Büyümenin kaynağının, girdilerin miktarındaki artıştan mı yoksa bu girdilerin verimliliğindeki artıştan mı kaynaklandığı tartışmaları sürerken, özellikle sanayi devrimi döneminde, üretim ve refah artışının bu faktörlerle doğrudan ilişkili olduğu fikri öne çıkmıştır.

Ekonomik büyümenin kaynaklarına yönelik ilk sistematik incelemeler olan Adam Smith ve David Ricardo'nun çalışmaları, doğal kaynakların miktarı ve erişilebilirliğinin büyüme üzerinde kritik rol oynadığı inancını öne çıkarmıştır. Yeni doğal kaynakların keşfiyle ülkelerin üretim kapasitelerinin artacağı ve böylece ekonomilerinin güçleneceği düşüncesi, bu dönemde yaygın kabul görmüştür. Bu bağlamda, doğal kaynaklar yalnızca ekonomik büyüme için değil, aynı zamanda ulusal refahın, gücün ve zenginliğin temel kaynağı olarak değerlendirilmiştir. 20. yüzyılın ortalarına kadar, ekonomik büyümede doğal kaynakların belirleyici olduğu görüşü iktisatçılar arasında geniş kabul görmüş; doğal kaynakların bir ülkenin üretim ve kalkınma sürecinde temel bir faktör olduğu düşünülmüştür. Hem ana akım ekonomik yaklaşımlar hem de tarihsel örnekler, doğal kaynak zenginliğinin bir ülkenin ekonomik refahını artırıcı bir unsur olduğunu göstermiştir. (Aljarallah ve Angus, 2020, s. 1).

1960'lı yıllara gelindiğinde, kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dair baskın inanç sorgulanmaya başlamış; bu dönemde, büyüme açısından en önemli değişkenlerin kurumsal kalite ve politik faktörler olduğunu savunan görüş giderek yaygınlaşmıştır. Bu yeni bakış açısı, kaynak zenginliğinin tek başına sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlayamayacağını öne sürerek, kurumların ve politik yapının kalkınma sürecindeki merkezi rolünü vurgulamıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde, doğal kaynakların gelişmekte olan ülkeler için

bir nimet olduğu yönündeki geleneksel görüŖe meydan okuyan kapsamlı bir literatür oluşmuş ve giderek genişlemiştir. Doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair yapılan yeni değerlendirmeler, kaynak zengini ülkelerin kaynak fakiri ülkelere kıyasla daha yavaş ekonomik büyüme gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu noktadan itibaren, bu ilişkinin yönüne dair tartışmalarda birbirine zıt iki yaklaşım öne çıkmıştır. Bir grup, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeyi desteklediğini savunurken, diğer grup bunun ekonomik büyümeyi engellediğini öne sürmüştür. İlk yaklaşım, doğal kaynak zenginliğini ülke ekonomisi için bir nimet ("blessing") olarak değerlendirirken, ikinci yaklaşım ise bunu bir lanet ("curse") olarak kabul etmiştir.

Bu makalede, "kaynak laneti" olarak bilinen ve doğal kaynak bolluğunun ekonomik büyüme, kurumsal kalite ve siyasi istikrar üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini öne süren teorik çalışmalar eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Makalenin kalan bölümleri Ŗu şekilde düzenlenmiştir: Bu makalenin geri kalanı Ŗu şekilde yapılandırılmıştır: İlk bölümde, doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan temel teorilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, kaynak lanetinin işleyişini mümkün kılan ekonomik ve politik mekanizmalar incelenmiştir. Son bölümde ise ele alınan teoriler ışığında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Doğal Kaynak Teorilerinin Tarihsel Kökenleri

Doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair geliştirilen teoriler, ekonomik düşüncenin evrimiyle paralel bir gelişim göstermektedir. Klasik iktisat anlayışından günümüz sürdürülebilirlik perspektifine kadar pek çok teori, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini çeşitli yönlerden ele almıştır. Özellikle 1980'lerde ortaya çıkan kaynak laneti teorisi, bu alandaki tartışmalara önemli bir derinlik kazandırmıştır. Tarihsel süreç dikkate alındığında, bu tartışmaların 1980 öncesi ve sonrası olarak iki dönemde incelenmesi gerekmektedir. Bu tarihsel inceleme, doğal

kaynak-büyüme ilişkisi üzerine teorik çerçevenin nasıl evrildiğini ve günümüzdeki tartışmaların temelini nasıl oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

1.1. İyimser Yaklaşımlar: Doğal Kaynak "Nimeti"

Doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair teorik literatür, büyük ölçüde 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren şekillenmiştir. Ekonomistler, yüzyıllardır doğal kaynakların bir ülkenin kalkınmasındaki rolünü sorgulamış ve bu konuda çeşitli yanıtlar geliştirmiştir. Bu sorular ve cevaplar, klasik iktisat teorisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Klasik iktisat, ekonomik büyümenin temel faktörlerini "toprak", "emek" ve "sermaye" olarak tanımlar. Bu bakış açısına göre, doğal kaynaklar "toprak" faktörünün bir parçası olarak görülür ve ekonomik faaliyetler için gerekli girdilerden biri olarak kabul edilir. Bu nedenle, doğal kaynakların büyümeye olumlu katkıda bulunduğu düşünülür. Klasik iktisatçıların doğal kaynakların ulusal kalkınmadaki olumlu rolü hakkındaki gözlemleri, doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin, doğal kaynak fakiri ülkelere göre daha hızlı büyümesi ve kalkınması gerektiği dair iyimser bir beklenti doğurmuştur. (Asif vd., 2020).

Doğal kaynakların ekonomik büyümeye katkı sağladığına dair iyimser yaklaşım, kökenleri Adam Smith ve David Ricardo'ya kadar uzanan bir düşünce olarak (Badeeb vd., 2017: 124). 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar birçok ekonomist tarafından benimsenmiştir. Ginsburg (1957: 45-48), 1950'li yıllarda doğal kaynakların ekonomik gelişmedeki rolünü analiz etmiş ve "büyük ve çeşitlendirilmiş doğal kaynak zenginliğine sahip olmanın", hızlı büyüme aşamasına geçen ülkeler için avantaj sunduğunu vurgulamıştır.

Bu dönemde çoğu kalkınma ekonomisti, kaynak bolluğunun "geri kalmış" ülkeler için bir fırsat oluşturduğunu savunmuştur (Auty, 1993: 30). Dönemin kalkınma teorilerine göre, gelişmekte olan ülkeler, iş gücü fazlalığı yaşarken yatırım yapılabilir sermaye açısından önemli eksiklikler barındırmaktaydı. Geri kalmış buna karşın kaynak zengini olan ülkeler ise ihraç ettikleri birincil ürünler aracılığıyla sermaye açığını daha kolay kapatabilmiş

ve yabancı yatırımcılar için cazibe merkezi haline gelmiştir. Ayrıca, doğal kaynaklardan elde edilen gelirler, bu ülkelerin vergi toplama süreçlerini kolaylaştırmış ve kamu hizmetlerinin finansmanında önemli bir kaynak oluşturmuştur. Bu bağlamda, dönemin ekonomik yaklaşımları, doğal kaynak bolluğunun gelişmekte olan ülkeler için kalkınmayı hızlandırıcı bir unsur olduğunu öngörmüştür (Ross, 1999: 301).

Bu görüşler, önde gelen kalkınma teorisyeni Walter Rostow'un 1961 yılında yaptığı değerlendirmelerde de destek bulmuştur. Rostow, doğal kaynakların gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme yolunda önemli bir araç olabileceğini savunmuştur. Onun teorisine göre, doğal kaynak bolluğu, bu ülkelerin sanayileşmeye geçiş yapmalarını, yani "kalkış" (take-off) aşamasına ulaşmalarını sağlamıştır. Tıpkı gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerinde doğal kaynakları sanayileşme için kullanmış olmaları gibi, gelişmekte olan ülkelerin de bu kaynakları etkin biçimde değerlendirerek ekonomik dönüşüm gerçekleştirebilecekleri öne sürülmüştür. Rostow, doğal kaynakların doğru kullanımıyla, gelişmekte olan ülkelerin yoksulluktan kurtulup modern, sanayileşmiş ekonomilere dönüşebileceğine inanmıştır (Rosser, 2006:557).

1970'ler ve 1980'lerde ise neoliberal ekonomistler arasında yer alan Bela Balassa, Anne Krueger ve P.J. Drake, doğal kaynakların ekonomik kalkınmaya katkı sağlayabileceği yönünde benzer görüşler ortaya koymuşlardır. Balassa, doğal kaynakların sanayileşmeye katkıda bulunarak hem yerel pazarların gelişmesini hem de yatırımları finanse edecek fonların oluşmasını mümkün kıldığını savunmuştur. (Balassa,1980:2) Krueger, doğal kaynak gelirlerinin ekonomik büyümeye yönlendirilmesi gerektiğini belirterek, doğru yönetilen kaynakların dışa bağımlılığı azaltabileceğini ve sanayi çeşitliliğini artırabileceğini öne sürmüştür. Drake ise kaynak zenginliğinin sürdürülebilir ekonomik büyümeyi destekleyebileceğini, ancak kötü yönetilmesi durumunda ekonomik dengesizlikler ve çevresel sorunlara yol açabileceğini vurgulamıştır (Rosser, 2009:165). Bu ekonomistlere göre, doğal kaynaklar yalnızca bir hammadde değil, aynı zamanda uygun politikalarla

sanayi ve büyümeyi teşvik eden stratejik bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

1.2. İyimser Yaklaşımın İlk İtirazları: Bağımlılık Okulu, Yapısalcılar ve Neo-Marksist Yaklaşımlar

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlığını kazanan ülkelerde, kişi başına gelir oldukça düşük seviyelerdeydi ve ekonomileri büyük ölçüde tarım ve madencilik gibi birincil mallar üreten sektörlerle dayanıyordu. Sömürgecilik dönemi mirası olan bu ülkelerde, dış ticaret yapısı tarım ve madencilik ürünlerinin ihracatı, sanayi ürünlerinin ise ithalatı üzerine kurulmuştu. Dış ticaret, çoğunlukla statik karşılaştırmalı üstünlükler esas alınarak şekillenmişti ve sanayileşme seviyesi oldukça düşüktü. Bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkeler, ekonomik yapılarını sömürgecilik döneminin olumsuz etkilerinden kaynaklandığına inanarak serbest piyasa ve serbest ticaret konularında temkinli bir yaklaşım sergilediler. Bu ülkeler, siyasal bağımsızlıklarının ancak ekonomik bağımsızlık ile pekişebileceğini vurgulayarak, ekonomilerini bu doğrultuda şekillendirmeye çalıştılar. Bu koşullarda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında en önemli gelişmelerden biri olarak "Kalkınma İktisadı" alanı ortaya çıktı ve iktisat bilimi içinde ayrı bir disiplin olarak kabul görmeye başladı (Şenses, 1996).

Az gelişmiş ülkelerin yapısal sorunlarına odaklanan ve bu ülkelerin ekonomik gelişme sürecinde karşılaştıkları içsel ve dışsal engelleri ele alan yapısalcı düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olan Nurkse (1958), kaynak zengini ülkelerdeki temel sorunun, uluslararası emtia piyasalarının doğası gereği istikrarsız olması olduğunu savunmuştur. Emtia ihracatına dayalı ülkelerin fiyat dalgalanmalarından kaynaklanan riskler nedeniyle devlet gelirlerinin ve döviz rezervlerinin belirsiz hale geldiğini belirtmiş, bu durumun özel yatırımları da riskli hale getirerek ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini öne sürmüştür.

Latin Amerika'da doğan Bağımlılık Okulu ise dünya ticaretinde sanayileşmiş "merkez" ülkeler ile hammadde ihraç eden "çevre" ülkeler arasında-

ki eşitsiz gelişmeyi açıklayan bir yaklaşımdır. Bağımlılık Okulu, güç ilişkilerinin eşitsiz dağıldığı bu küresel sistemde, doğal kaynakların çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru aktığını iddia eder. Tarihsel olarak bakıldığında, bu yaklaşım, bugünün bağımlı ülkelerinin bir zamanların sömürgeleleri olduğuna ve merkez ülkelerle olan asimetric ilişkilerin günümüzde farklı şekillerde devam ettiğine dikkat çeker (Gönel, 2010, 82).

Bağımlılık Okulu'nun önde gelen ekonomistlerinden Raul Prebisch ve Hans Singer, bu yapısal dengesizliği ele alarak 1950 yılında Prebisch-Singer hipotezini geliştirmiştir. Bu hipoteze göre, gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadleri – yani ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı – uzun dönemde düşme eğilimindedir. Prebisch ve Singer, doğal kaynakların ve diğer birincil malların fiyatlarının mamul mal fiyatlarına kıyasla göreceli olarak daha hızlı düştüğünü savunmuşlardır. Bu durum, doğal kaynak ihracatına dayanan ülkelerin ticaret hadlerinin olumsuz etkilenmesine ve dolayısıyla ekonomik büyüme süreçlerinin zorlaşmasına neden olmaktadır (Barbier, 2005). Prebisch ve diğer yapısalcı iktisatçılar, klasik serbest ticaret teorilerinin aksine, gelişmekte olan ülkelerin sanayi sektörlerini koruma altına almaları gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüş, "ithal ikameci sanayileşme" olarak adlandırılan bir politikayı önermekte olup, ülkelerin yerel sanayi gelişimini desteklemek için ithalata yüksek vergi uygulamaları ve diğer ticaret kısıtlamalarını öngörür (Frankel, 2012, 5).

Bağımlılık teorisyenleri, doğal kaynaklara dayalı büyüme modelinin, özellikle çokuluslu şirketlerin bu kaynakları çıkarma ve kâr transferini kontrol ettiği durumlarda, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edemeyeceğini savunurlar. Neo-Marksist kalkınma yaklaşımı bu bakış açısını destekleyerek, kaynak ihracatına dayalı ekonomilerin çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kaldığını ileri sürer. Marksist düşünür Paul Baran, bu tür ekonomilerdeki yerel yönetimlerin genellikle yabancı şirketlerle iş birliği içinde olan yerel elitler tarafından kontrol edildiğini ve bunun ulusal kalkınma hedeflerini baltaladığını belirtmektedir. (Di John,2011:168) Bu durumda, yerel ekonominin diğer sektörleri ile zayıf bir ilişki kurularak kalkınma çabaları sı-

nırlı kalır. Bu ekonomik yapı, elde edilen doğal kaynak gelirlerinin yerel ekonominin sanayi veya tarım gibi diğer sektörlerinde yayılmasına engel olur ve dolayısıyla kapsamlı bir ekonomik kalkınma sürecine ulaşmak mümkün olmaz.

1.3. Kötümser Yaklaşım. Doğal Kaynak “Laneti”

Zengin doğal kaynaklara sahip olmanın ülke ekonomisi için bir avantaj olduğu yönündeki geleneksel düşünceye meydan okuyan kalkınma iktisatçılarının görüşleri, uzun süre ideolojik bulunmuş ve yeterli ampirik kanıt sunmadığı gerekçesiyle göz ardı edilmiştir (Di John, 2011:168). Bu eleştirilerin ışığında, doğal kaynakların kalkınmayı desteklediği yönündeki iyimser yaklaşım, 1980'lerin başlarına kadar akademik çevrelerde hâkimiyetini korumuştur. Ancak 1980'lerle birlikte, bu geleneksel iyimser bakış açısını sorgulayan geniş bir akademik literatür ortaya çıkmıştır.

Bu yeni literatür, doğal kaynak bolluğunun — veya belirli doğal kaynak türlerinin fazlalığının — ekonomik büyümeyi destekleyen bir "nimet" olmanın ötesinde, düşük ekonomik performans, zayıf yönetim, demokratik kurumların işlevsizliği ve iç çatışmalar gibi olumsuz ekonomik, siyasi ve sosyal sonuçları tetikleyebileceğini öne sürmüştür. Bu çerçevede, doğal kaynaklara dayalı kalkınma stratejilerinin uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyüme için tehdit oluşturabileceği görüşü giderek daha fazla kabul görmüştür. Doğal kaynak laneti teorisinin ortaya çıkmasına yol açan dinamikler, ekonomik, politik ve sosyal faktörlerin bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Bu dinamikler, özellikle 1980'li yıllarda küresel ölçekte yaşanan ekonomik değişimler ve doğal kaynaklara dayalı kalkınma stratejilerinin sonuçlarıyla ilişkilidir.

Doğal kaynak laneti teorisinin ortaya çıkmasında, 1959 yılında Hollanda'nın Groningen bölgesinde zengin doğal gaz yataklarının keşfi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu keşif, ülkeye önemli miktarda döviz girişi sağlarken, Hollanda para biriminin değer kazanmasına yol açmıştır. Dövizdeki bu hızlı değerlenme, "Hollanda hastalığı" olarak bilinen ekonomik süreci

başlatmıştır: Yükselen döviz kuru, Hollanda'nın sanayi ürünlerini uluslararası piyasada daha pahalı hale getirmiş, bu da sanayi sektörlerinin rekabet gücünü zayıflatarak imalat sektöründe kayıplara neden olmuştur. (Di John,2011: 169) Sonuç olarak, sanayi sektörü gerilerken ülke ekonomisi giderek doğal gaz ihracatına bağımlı hale gelmiştir. Bu tarihsel gelişme, doğal kaynakların ekonomik ve politik açıdan potansiyel olarak olumsuz etkilerine dair yeni bir perspektifin doğmasına zemin hazırlamıştır. 1970'lerde yaşanan bu sorunların "Hollanda hastalığı" olarak adlandırılması, doğal kaynak zenginliğinin beklenen refahın aksine ekonomik dengesizlikler yaratabileceği yönündeki daha kötümser bakış açısının önünü açılmasını sağlamıştır. (Badeeb vd., 2017:124)

1970'li yıllarda dünya ekonomisinin, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve enerji krizleriyle mücadele etmesi doğal kaynak laneti yaklaşımının gündeme girmesine katkı sağlayan diğer önemli gelişmedir. Doğal kaynaklara dayalı ekonomilerin, kaynak fiyatlarındaki oynaklıklara karşı aşırı bağımlılığı, bu ülkelerde yapısal ekonomik sorunlara yol açmıştır. Petrol şokları sırasında fiyatlarındaki ani yükseliş ve düşüşler, doğal kaynaklara dayalı ekonomilerin kırılganlığını gözler önüne sermesi kaynak laneti teorisinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu süreç, özellikle petrol ihraç eden ülkelerde görülen ekonomik dalgalanmalar, kaynak zenginliği ile ekonomik kalkınma arasında olumsuz bir ilişki olduğu fikrini pekiştirmiştir. (Auty, 1993, 4).

1980'lerin başlarından itibaren, çoğu birincil ürünün dünya piyasasındaki fiyatları büyük ölçüde düşmüştür. Bu düşüşün önemli bir kısmı, 1980'lerdeki borç krizi ve yapısal uyum programlarının bir sonucu olarak emtia ihracatlarının artan hacminden kaynaklanmıştır. Bu dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkeler, borçlarını ödemek amacıyla daha fazla emtia ihraç etmeye yönelmişlerdir. Ayrıca, uluslararası emtia anlaşmalarının çöküşü ve 1989 sonrasında Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'ndeki merkezi planlı ekonomilerin çökmesi de ticaret şartlarının kötüleşmesine katkıda bulunmuştur. (Ross, 1999:302) Kısacası, emtia fiyatlarındaki düşüş, bu

etkenlerin bir araya gelmesiyle gerçekleşmiş ve kaynak ihracatına dayalı kalkınma stratejilerini benimseyen ülkelerin ekonomik zorluklarını daha da derinleştirmiştir.

1980'li yıllara gelindiğinde, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası finans kuruluşları, gelişmekte olan ülkelerdeki doğal kaynaklara dayalı kalkınma stratejilerini eleştirmeye başlamıştır. Bu kuruluşlar, borç yönetimi ve yapısal reformlar çerçevesinde, doğal kaynakların zenginliğini bir "lanet" olarak görmeye başlamışlardır. Ayrıca, bu dönemde yapılan akademik çalışmalar, doğal kaynaklara dayalı büyüme stratejilerinin olumsuz sonuçlarını ortaya koyarak, bu fikirlerin geniş kabul görmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak, doğal kaynak laneti teorisinin yaygın kabul görmesinin başlıca dinamikleri, 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler, Hollanda hastalığı fenomeninin ortaya çıkması, metodolojik yeniliklerin sonucunda hipotezinin ampirik çalışmalarla desteklenmesi, yaşanan petrol şoklarından kaynaklanmıştır. Bu dinamikler, gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynak zenginliğinin çoğu zaman bir "lanet" olarak görülebileceği fikrinin güçlenmesine yol açmıştır.

Akademik çevrelerde doğal kaynak temelli kalkınmada bir şeylerin yanlış olduğuna dikkat çeken iki önemli çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki, Alan Gelb'in 1988 yılında "*Petrol Rüzgârları: Nimet mi Lanet mi?*" başlığıyla yayınlanan çalışmasıdır. Kitap, petrol zengini ülkelerde petrol gelirlerinin ekonomik etkilerini derinlemesine analiz eden öncü çalışmalardan biridir. Çalışma, petrol rantlarının kısa dönemde ekonomik büyüme getirirse de uzun dönemde sanayi dışı sektörlerin zayıflamasına (örneğin tarım ve imalat) ve döviz kazançlarının aşırı artmasına bağlı olarak yerel ekonomilerde dengesizliklerin doğmasına neden olabileceğini göstermiştir. Gelb'in analizi, bu durumu Hollanda Hastalığı ile ilişkilendirerek, petrol gibi doğal kaynaklara bağımlı ekonomilerde dikkat edilmesi gereken mali ve yapısal sorunlara vurgu yapmaktadır.

Doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat

çeken ikinci çalışma Richard Auty'in, 1993 yılında yayınlanan "*Mineral Ekonomilerinde Sürdürülebilir Kalkınma: Kaynak Laneti Tezi*" başlıklı kitabıdır. Bu çalışmada, Auty, doğal kaynaklar açısından zengin ülkelerin bu zenginliği ekonomilerini canlandırmak için kullanamadıklarını ve bu ülkelerin doğal kaynakları olmayan ülkelere göre daha düşük ekonomik büyümeye sahip olduklarını tanımlamak için "kaynak laneti" terimini kullandı. Yazara göre, Kaynak zenginliğinin başlangıçta büyük gelir artışları sağladığı gözlemlense de, bu gelirlerin yanlış yönetilmesi ve sanayisizleşmeye yol açması büyümenin durmasına veya yavaşlamasına neden olmaktadır. Ayrıca, doğal kaynak gelirleri çoğunlukla kısa dönemli kazançlar sağlarken, üretim ve imalat gibi daha uzun dönemli büyümeyi destekleyen sektörlerin ihmal edilmesine yol açmaktadır. (Auty, 1993:5).

Doğal kaynakların sadece ekonomik refahı artırmakla kalmayıp, aynı zamanda kalkınma süreçlerini engelleyebileceği fikri, 1990'ların ortalarında Sachs ve Warner (1995) tarafından yapılan ampirik çalışmalarla önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Bu çalışma, doğal kaynakların kalkınmaya katkı sağlamak yerine, genellikle ekonomik istikrarsızlığa yol açabileceği fikrini güçlü bir şekilde desteklemiştir. Kaynak bağımlılığı, ekonomik çeşitlenmenin eksikliği, kurumsal zayıflıklar ve düşük yatırım oranları gibi faktörler, gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi engelleyen temel unsurlar arasında yer almıştır. Sachs ve Warner'ın bulguları, dünya çapında ekonomik kalkınma literatürüne önemli katkılarda bulunmuş ve doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerinin daha geniş bir şekilde anlaşılmasına olanak tanımıştır. Sonuç olarak, Sachs ve Warner tarafından yapılan ampirik çalışmalar, doğal kaynakların ekonomik kalkınmaya yönelik potansiyel zararlarını açığa çıkararak "doğal kaynak laneti" teorisinin yaygın şekilde benimsenmesine yol açmıştır.

2001 yılından sonra kaynak laneti literatürü, Gylfason'un (2001) kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeyi tasarrufların azalması, yatırımların düşmesi, insan sermayesi gelişiminin yavaşlaması ve ekonomik yapının bozulması gibi çeşitli mekanizmalarla olumsuz etkilediğini ortaya koyduğu

çalışmasıyla zenginleşmiştir. Gylfason (2001), doğal kaynak zenginliğinin çoğu zaman kısa dönemde ekonomik fayda sağlasa da uzun dönemde büyümeyi sınırlayabileceğini savunmaktadır. Doğal kaynak gelirlerinin doğrudan ve kolayca elde edilmesi, tasarruf oranlarını düşürebilir ve üretken yatırımları azaltabilir. Ayrıca, kaynak zengini ülkelerde genellikle eğitim ve insan sermayesine yapılan yatırımların ihmal edildiği, bunun da uzun dönemde büyümeyi engellediği vurgulanmıştır. Çalışmada, doğal kaynak sektörüne yoğunlaşmanın, ekonomik çeşitliliği zayıflatarak ekonominin şoklara karşı kırılgan kırılganlığını artırdığına dikkat çekilmiştir. u bulgular, kaynak laneti teorisine önemli bir katkı sağlamış ve literatürde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin daha geniş kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımıştır.

2. Kaynak Lanetinin Ekonomik ve Politik Mekanizmaları

Kaynak lanetini destekleyen kanıtların kesinliği tartışmalı olsa da birçok araştırmacı doğal kaynak zenginliğinin düşük kalkınma performansına yol açtığı görüşünü benimsemiştir. Bu çerçevede yapılan araştırmalar, bu olumsuz etkinin nedenlerini hem genel düzeyde hem de belirli bölgeler veya ülkeler özelinde açıklamaya odaklanmıştır. Doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin derinlemesine anlaşılabilmesi için, kaynak bağımlılığının düşük ekonomik performansa yol açan mekanizma ve kanallarının incelenmesi gerekmektedir.

2.1 Ekonomik Kanallar

Kaynak zengini ülkelerin ekonomik performansı üzerine yapılan erken dönem çalışmalarının çoğu, doğal kaynak zenginliği ile ekonomik performansı birbirine bağlayan nedensellik mekanizmalarının esasen ekonomik nitelikte olduğunu ileri sürmüştür. Ekonomik açıdan, kaynak bağımlılığına sahip ülkelerde uzun dönemli büyümeyi engelleyen başlıca faktörler Hollanda hastalığı, emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar, genel fiyat eğilimleri ve

beşerî sermaye eksikliğidir.

2.1.1. Hollanda Hastalığı

'Hollanda hastalığı' 'kaynak laneti'nin olası bir nedeni olarak gösterilmektedir (Sachs ve Warner, 1995; Frankel, 2012). "Hollanda hastalığı" terimi, 1960'larda Hollanda'da yaşanan ekonomik olaylardan doğmuş ve ilk kez The Economist dergisinde 1977 yılında kullanılmıştır. Bu terim, Kuzey Denizi'nde keşfedilen doğal gaz rezervleri ile başlayan ekonomik gelişmelerin ardından sanayi sektörünün zayıflamasını tanımlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. (Alssadek ve Benhin, 2023: 2) Hastalık, ülkenin kaynak zenginliğinin sanayi üretiminde daralmaya yol açması ve uzun dönemde ekonomide dengesizlikler yaratması şeklinde tanımlanmaktadır (Corden ve Neary, 1982: 825). Bir kaynak patlaması, iki temel kanal aracılığıyla sanayisizleşmeye ve döviz kurunun reel değer kazanmasına neden olabilir: *harcama etkisi ve kaynak hareketi etkisi*. Hollanda hastalığı, büyük bir doğal kaynak keşfi yurtiçi geliri ve mal talebini artırdığında ortaya çıkar. Ancak bu durum, enflasyona ve yerel para biriminin hızlı bir şekilde değer kazanmasına neden olur. Sonuç olarak, gelir artışı, özellikle iç talepte bir artışa neden olur ve halkın, özel sektörün ve hükümetin ithal mallara yönelik harcamaları artar. Böylece döviz kazançlarının önemli bir kısmı ithalat harcamalarına yönelirken, bu durum yerel üretimin baskı altına girmesine sebep olur (Corden, 1984:362). Buna *harcama etkisi* denir. Hollanda hastalığının bir diğer önemli unsuru olan kaynak hareketi etkisi (resource movement effect), doğal kaynak sektöründe yaşanan büyüme ve genişleme sonucunda iş gücü ile sermaye gibi üretim faktörlerinin bu sektöre yönelmesi ile ortaya çıkar. Bu süreç, ekonominin diğer sektörlerindeki üretkenliği olumsuz etkiler. Özellikle sanayi ve tarım gibi ticarete konu olan sektörlerde emeğin ve sermayenin azalması, bu sektörlerin zayıflamasına yol açar. Kaynak patlaması sonucunda doğal kaynak sektöründe yaşanan yüksek getiri, diğer sektörlerde çalışan iş gücünü ve sermayeyi bu sektöre çeker (Corden ve Neary, 1982:829).

2.1.2. Emtia Fiyatlarındaki Dalgalanma

Emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar, kaynak laneti olgusunun temel nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Küresel talep, arz şokları ve spekülatif ticaret gibi faktörlere bağlı olarak emtia fiyatlarında yaşanan ani değişimler, kaynak zengini ülkelerde ciddi ekonomik istikrarsızlıklara yol açabilir. Bu ülkeler, ihracat gelirlerinin büyük bir kısmını emtialardan elde ettikleri için fiyat dalgalanmalarına karşı daha savunmasız hale gelirler. Bu dalgalanmalar, yatırımların azalmasına, işsizlik oranlarının artmasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olabilir. Özellikle emtia fiyatlarının yükselmesi, yerel para biriminin değer kazanmasına yol açarak diğer ihracat sektörlerinin rekabet gücünü zayıflatır. Bu süreç, "Hollanda Hastalığı" olarak bilinen ekonomik sorunun bir yansımasıdır ve ülkelerin ekonomik çeşitliliğini olumsuz etkiler. Sonuç olarak, kaynak sektörüne aşırı bağımlılık ortaya çıkar ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme sağlamak daha da zorlaşır (Ross, 1999).

Emtia fiyatlarındaki oynaklık, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda maliye politikalarının etkinliğini de ciddi şekilde etkiler. Hükümet gelirlerinin emtia fiyatlarına bağımlı olduğu durumlarda, fiyatlardaki ani düşüşler bütçe dengelerini bozarak kamu maliyesini istikrarsızlaştırır. Gelirlerdeki bu dalgalanma, kamu harcamalarının sürdürülebilirliğini tehlikeye atar ve uzun vadeli kalkınma planlarının uygulanmasını zorlaştırır. Özellikle sosyal harcamalar ve altyapı yatırımları gibi kritik alanlarda yaşanan bütçe kesintileri, ekonomik büyüme ve toplumsal refah üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilir (Deacon, 2011).

Emtia fiyat dalgalanmalarının büyüklüğü, uluslararası borç verme ile artabilir. Bu durum, özellikle doğal kaynak zengini ülkelerin küresel piyasalardan borç alarak ekonomilerini finanse etmeye çalıştıkları durumlarda daha belirgin hale gelir. Doğal kaynak fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde bu ülkeler, kaynak gelirlerine güvenerek uluslararası piyasalardan büyük miktarlarda borç alabilirler. Ancak fiyatlar düştüğünde, bu borçları geri ödeme kapasiteleri hızla zayıflar ve borç krizleri ortaya çıkabilir (Sachs ve Warner,

1995, 24).

2.1.3 Beşerî Sermaye Eksikliği

Beşerî sermaye eksikliği, kaynak laneti olgusunu anlamak ve çözümllemek için kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Kaynak zengini ülkelerde, doğal kaynak sektörüne aşırı bağımlılık, eğitim ve beceri gelişimine yapılan yatırımları gölgede bırakabilir. Bu durum, uzun vadede nitelikli işgücü eksikliğine yol açarak ekonomik çeşitlenmenin önünde ciddi bir engel oluşturur. Kaynak sektöründeki cazip iş olanakları, özellikle genç nüfusu eğitimden uzaklaştırarak, eğitimsiz işgücü gerektiren sektörlerle yönelmelerine neden olabilir. Bu eğilim, uzun vadeli beşeri sermaye birikimini olumsuz etkileyerek kalkınma potansiyelini zayıflatır (Gilberthorpe ve Papyrakis, 2015).

Kaynak zengini ülkelerdeki beşerî sermaye eksikliği, ekonomilerin yalnızca kaynak sektörüne bağımlı kalmasına ve diğer sektörlerin gelişiminde yetersiz kalmasına neden olur. Özellikle imalat ve hizmet sektörlerinde nitelikli işgücü eksikliği, bu sektörlerin büyümesini ve uluslararası rekabette yer almasını zorlaştırır. Bu, kaynak zenginliği ile ekonomik çeşitlilik arasındaki bağlantıyı zayıflatarak sürdürülebilir büyüme hedeflerini tehlikeye atar (Ross, 2001).

Sonuç olarak, kaynak bağımlılığı ile beşerî sermaye eksikliği arasında bir kısır döngü oluşur. Kaynak sektörüne olan aşırı bağımlılık, eğitim yatırımlarını azaltarak eğitim kalitesinin düşmesine yol açar. Bu durum, beşerî sermayenin etkin bir şekilde kullanılmasını engelleyerek ekonomik çeşitliliği sınırlarken, kaynak laneti olgusunu daha da derinleştirir.

2.2. Politik Kanallar

Politik açıdan ise rant kollama, kurumsal zayıflık, yolsuzluk ve iç çatışmalar temel mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır. Mevcut literatür kapsamında, kaynak lanetinin başlıca politik mekanizmaları aşağıda özetlenmektedir.

2.2.1.Kurumlar

Doğal kaynak laneti hipotezine ilişkin bir diğer açıklama, bir ülkenin bol doğal kaynak gelirine sahip olmasının sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma ve büyüme sağlaması için belirleyici ara faktörün kurumsal kalite olduğunu öne sürmüştür (Narh, 2023). Bu bağlamda, kurumsal kalite ve doğal kaynak laneti üzerine yapılan önceki çalışmalar iki ana grupta toplanmıştır. İlk grup çalışmalar, doğal kaynakların doğrudan kurumsal yapıları bozduğunu, bunun sonucunda ekonomik kalkınmanın olumsuz etkilendiğini savunmuştur. İkinci grup ise kurumsal yapıların kalitesinin, doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerin nasıl kullanılacağına ve bu gelirlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine karar verdiğini öne sürmüştür (Alssadek ve Benhin, 2023, 4).

İlk grup çalışmalarda, doğal kaynakların demokratik yönetime geçişi geciktirerek siyasi hakları ve medeni özgürlükleri azalttığı, hukukun üstünlüğünü zayıflattığı ve bu süreçlerin kurumsal gelişmeyi engelleyerek zayıf ekonomik büyümeye yol açtığı belirtilmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, doğal kaynakların politikacılar için rant arama ve yolsuzluk gibi ekonomik olmayan faaliyetlere yönelme motivasyonu yarattığı öne sürülmüştür. Ayrıca, noktasal kaynakların hükümet kontrolünde olması nedeniyle rant arama davranışları ve yolsuzluğun teşvik edildiği, bunun da diğer kurumların etkinliğini engelleyerek ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği iddia edilmiştir (Alssadek ve Benhin, 2023, 4).

İkinci grup çalışmalar ise kurumların kalitesinin, doğal kaynak gelirlerinin nasıl kullanılacağını belirlediğini ve bu durumun kaynak lanetine yol açabileceğini savunmuştur. Güçlü kurumların, hukukun üstünlüğünü sağlayarak yolsuzluğu en aza indirip yatırım dostu bir ortam yarattığı, aynı zamanda ekonomik çeşitliliği destekleyerek kaynak lanetinin etkilerini azalttığı ifade edilmiştir (Narh, 2023). Bu yaklaşım, kurumsal yapının doğal kaynakların ekonomik kalkınmadaki rolünü şekillendiren temel etkenlerden biri olduğunu vurgulamıştır.

2.2.2 Rantiyer Devlet ve Rant Kollama

Rantiyer devlet teorisine göre, doğal kaynaklardan elde edilen yüksek gelir, devletin ana gelir kaynağı haline gelir ve bu durum, devlet yöneticilerini kaynakları üretken yatırımlar yerine, kısa vadeli çıkarlar ve halk desteğini sağlamak için kullanmaya yönlendirir. Bu çerçevede geliştirilen birkaç önemli önerme vardır. Birincisi, Mineral rantlarının yüksek olduğu ekonomilerde, kaynakları daha sınırlı olan ekonomilere kıyasla rant arayışı ve yolsuzluk oranı yükselir. İkincisi, rant arayışı ve yolsuzluk artışı, ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Bunun bir nedeni, yolsuzluğa dayalı işlemlerde rüşvetin gizli tutulma zorunluluğunun mülkiyet haklarının güvenliğini zayıflatmasıdır; bu durum, uzun vadeli yatırımları caydırarak büyümeyi yavaşlatır. Üçüncüsü, Petrol gelirleri, devletin mali gücünü artırarak vatan-daşlardan vergi toplama zorunluluğunu azaltır. Bu da devlet ile çıkar grup-ları arasındaki siyasi pazarlıkları zayıflatır ve yönetimin daha keyfi, pater-nalist ve zaman zaman yıkıcı bir nitelik kazanmasına neden olur. Dördün-cüsü, İç vergilendirme teşviklerinin olmaması, devletin idari etki alanını ve gücünü zayıflatır. Sonuç olarak, devletin ekonomiye müdahale kapasitesi, yetkinliği ve meşruiyeti azalır. (Di John, 2011:171). Ross (1999) çalışması, kaynak bolluğunun politik liderleri kamu kaynaklarını siyasi amaçlarla kul-lanmaya yönelttiğini ve bunun da genel ekonomik yönetişimde ciddi sorun-lara yol açtığını vurgulamaktadır. Kaynak zengini ülkelerde politikacılar kamu kaynaklarını halkın yararına kullanmaktan çok, kendilerine ve des-tekçilerine çıkar sağlamak amacıyla kullanmaktadır. Ross'un (2001) anali-zine göre, doğal kaynak patlamaları sırasında beklenmedik şekilde elde edi-len yüksek gelirler, siyasi elitler için büyük bir cazibe oluşturur. Bu süreçte, siyasi elitler, söz konusu gelirlerden doğan rantları doğrudan kendileri elde etmek ya da bu gelirlerin nasıl dağıtılacağı üzerinde tam kontrol sağlamak için fırsatları değerlendirir. "Rant kollama" ve "patronaj/kayırmacılık" ola-rak adlandırılan bu durum, kaynak zengini ülkelerde ekonomik kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını engelleyebilir. Rant kollama ve kayırma-cılık faaliyetleri, ekonomideki kaynakların yanlış bir şekilde tahsis edilme-

sine ve verimsiz kamu istihdamına yol açar. Sonuç olarak, ekonomik yönetim zayıflar ve ülkenin büyüme potansiyeli engellenir.

2.2.3. Otoriterleşme ve Demokrasiden Uzaklaşma

Önemli bir siyasi ekonomi literatürü, petrol, doğal gaz ve minerallere dayalı ekonomik ve mali bağımlılığın, otoriter siyasi rejimlerin oluşumunu ve sürdürülmesini desteklediğini savunmuştur. Doğal kaynak zenginliği ve rantçı devlet yapısıyla ortaya çıkan en önemli sorun, özellikle Orta Doğu ülkelerinde gözlemlenen otoriterleşmedir. Ross (2001), kaynak lanetinin üç ana mekanizmasını sunmuştur. İlk mekanizmaya “rantçı etki” denir; bu etki, hükümetin kaynak rantlarını, patronaj oluşturmak ve muhalefetin örgütlenmesini engellemek için kullanmasını ifade eder. Bu tür rejimlerin demokratikleşmesini engelleyen mekanizmaların başında “rantiye etkisi” yer almaktadır. Bu etki, kaynak zengini ülkelerin, kaynak fakiri olanlara göre vatandaşlarından daha az vergi almasını ve onlara çeşitli rantlar dağıtarak rejim ve halk arasında bir patronaj ilişkisi kurmasını ifade eder. Böylece, kitleler arasında demokratikleşme ve temsiliyet talebinin artmasına yönelik bir istek oluşmamıştır. Gerçekten de rantçı devletlerde otoriterleşmenin temel unsurlarından biri maliye politikaları olarak görülmektedir. Doğal kaynak zengini rantçı ekonomiler, bu kaynakların gelirlerini topluma karşılıksız olarak dağıtırken, vatandaşlarını vergiden muaf tutmuş ve buna karşılık vatandaşlar karar alma süreçlerinden uzak tutulmuştur.

Petrol gelirleri, hükümetler için büyük bir finansal kaynak oluşturur. Bu kaynaklar, vatandaşlardan alınan vergilere bağımlılığı azaltır ve böylece hükümetlerin kamuya hesap verme yükümlülüğünü düşürür. Petrol gelirleri, hükümetlerin himaye sistemlerini (örneğin, topluma yönelik mali yardımlar, kamu harcamaları veya devlet kontrolündeki iş imkanları) artırmalarını sağlar. Bu tür harcamalar, toplumun çeşitli kesimlerinin ekonomik kaygılarını azaltır ve hükümetin otoriter yapısına karşı çıkma motivasyonunu düşürür. Sonuç olarak, demokratikleşmeye yönelik toplumsal baskılar zayıflar.

İkinci mekanizmaya “baskı etkisi” denir. Kaynak zengini ülkeler, yüksek askeri harcamalar yaparak iç güvenlik ve istihbarat teşkilatlarına büyük kaynaklar ayırmışlardır. Bu harcamalar, doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerle kolayca karşılanabilmiştir. Böylece, bu devletler, olası başkaldırı veya sivil itaatsizlik durumlarında daha etkili baskı yöntemlerine sahip olmuş ve demokratikleşme taleplerini ortadan kaldırma kapasitesini artırmışlardır. Bu etki, petrol gelirlerinin hükümetlerin iç güvenlik ve baskıya daha fazla harcama yapmalarını sağladığını ifade eder. Petrol zenginliği, hükümetlere iç güvenlik aygıtlarını finanse etme ve protestoları bastırma konusunda daha fazla kaynak sağlamıştır. Petrol gelirleri, rejimlerin muhalefeti bastırmak için daha büyük ordular kurmalarına ve daha fazla silah satın almalarına olanak tanımıştır. Modernleşme teorisi, demokrasinin mesleki uzmanlaşma, kentleşme ve daha yüksek eğitim seviyeleri gibi sosyal ve kültürel değişimlerden kaynaklandığını ve bu değişimlerin ekonomik gelişmeyle birlikte gerçekleştiğini savunur. Ancak, doğal kaynaklardan elde edilen büyüme, bu tür kültürel ve sosyal değişimlere yol açmazsa, demokratikleşmeye de yol açmayabilir. Petrol zengini devletlerde iş gücü uzmanlaşması ve eğitim seviyeleri genellikle düşük kalmış, bu da modernleşme etkisinin işlenmesini zorlaştırmıştır.

Son olarak, “modernizasyon etkisi” de önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu mekanizmaya göre, kaynak zenginliğiyle gelen refah, burjuva devrimlerinden farklı olarak toplumsal değişikliklere yol açmamış ve bu durum demokratikleşme önünde bir engel oluşturmuştur. Petrol parasıyla zenginleşen toplumlarda, kurumsallaşmış sivil toplumun eksikliği, ifade özgürlüğünü pratiğe dökcek platformların olmayışı, eğitim seviyesinin düşüklüğü ve dolayısıyla eğitilmiş insan kaynağının oluşmaması, toplumların modernleşmemesi ve temsiliyet talebinin oluşmamasına yol açmıştır.

2.2.4. İç Savaş

Doğal kaynaklar ve iç çatışma arasındaki ilişkiye dair literatür nispeten ye-

nidir ve ekonomi ile siyaset biliminin birleşiminden beslenmektedir. Kaynak zenginliğinin yolsuzluk, kötü yönetim ve eşitsiz gelir dağılımı gibi sorunları şiddetlendirerek toplumsal gerilimleri artırabileceğini ve çatışma riskini yükseltebileceğini belirtmektedir. (Ross, 2001) İç savaş, doğal kaynakların bir nimetten lanete dönüşmesinin belki de en hızlı ve yıkıcı yoludur (Ross, 2018). Doğal kaynak bolluğunun iç savaşlar veya diğer çatışmaların başlamasında nasıl bir rol oynadığına ilişkin iki temel teorik yaklaşımı bulunmaktadır: açgözlülük ve şikâyet düşünce okulları. (Collier ve Hoeffler, 2004).

Şikâyet hipotezi, iç savaşların servet eşitsizliği, kısıtlı siyasi haklar ve etnik-dini bölünmeler gibi şikâyetlerden kaynaklandığını savunmaktadır. Bu argümana göre, doğal kaynak bolluğu, isyan hareketlerinin dayandığı toplumsal hoşnutsuzlukları artıran bir faktör olabilir. Özellikle, arazi kamulaştırması sırasında yetersiz tazminat verilmesi, çevresel tahribat, sınırlı iş fırsatları ve zorunlu işçi göçü gibi doğal kaynak kullanımının yan etkileri, toplumsal şikâyetleri derinleştirebilir. Bu durum, isyan hareketlerinin motivasyonunu güçlendiren temel unsurlardan biri olarak değerlendirilir.

Açgözlülük düşünce okulu, kaynak bolluğunun isyancıları ayrılıkçı bir hareketi kışkırtmaya veya özerklik için savaşmaya teşvik ettiğini savunuyor. Diğer yandan, açgözlülük hipotezi, isyanların ekonomik teşvik ve fırsatlarla şekillendiğini öne sürmektedir. Bu yaklaşım, isyancı grupların kendilerini zenginleştirmek için doğal kaynaklardan sağlanan ekonomik faydaları bir motivasyon unsuru olarak gördüğünü vurgular. Doğal kaynak bolluğunun, isyancıların faaliyetlerini finanse etmeleri için gerekli imkânları sunduğu durumlarda, iç savaşların çıkma olasılığının arttığı iddia edilmektedir (Collier & Hoeffler, 2004). Özellikle, birincil emtiaların varlığı, isyancı grupların bu kaynakları doğrudan çıkarıp satmalarını ya da kaynak çıkaran aktörlerden zorla finansman elde etmelerini mümkün kılar. Bu durum, literatürde genellikle 'yağma mekanizması' olarak tanımlanmaktadır (Ross, 2004:40).

Sonuç ve Değerlendirme

Gelişmekte olan ekonomilerin büyüme oranları incelendiğinde, kaynak zengini ülkelerde ekonomik durgunluğun, kaynak fakiri ülkelerde ise hızlı büyümenin gözlemlenmesi, doğal kaynak bolluğunun ekonomik başarı üzerindeki etkisine dair önemli bir tartışmayı gündeme getirmektedir. Bu gözlem, kaynak zengini ülkelerin, kaynak fakiri ülkelere kıyasla daha düşük ekonomik performans sergilediği yönündeki görüşleri destekler niteliktedir. Ancak bu tespit, iki temel itirazla karşılanmaktadır.

Birinci itiraz, kaynak laneti olgusunun evrenselliğiyle ilgilidir. Literatür, kaynak lanetinin tüm ülkeler için geçerli bir gerçeklik olmadığını ve bu konuda fikir birliğinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle petrol dışındaki doğal kaynakların etkileri bağlamında kaynak laneti teorisinin genelleştirilmesi ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır.

İkinci itiraz, kaynak lanetinin varlığını sorgulayan teorik ve ampirik yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Mevcut literatürde, doğal kaynak bolluğunun, gelişmekte olan ülkeleri küresel kapitalist sisteme pasif bir şekilde entegre etme aracı olarak kullanıldığı iddiasını savunan yaklaşımlar, ideolojik olmakla ve yeterli ampirik kanıtlardan yoksun bulunmakla eleştirilmiş ve uzun süre göz ardı edilmiştir. Bu noktada, kaynak laneti teorisinin, Batı merkezli bir hegemonya söylemi olarak işlev görüp görmediği sorusu, dikkatle ele alınması gereken bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, kaynak laneti kavramının, yalnızca ekonomik performans üzerindeki etkileri bağlamında değil, aynı zamanda küresel güç dengeleri ve kalkınma stratejileri açısından da ele alınması gereklidir. Kaynak zengini ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını ve kalkınma stratejilerini geliştirmelerini engelleyen bir hegemonya aracı olarak kaynak lanetinin işlevi, kapsamlı teorik ve ampirik analizlerle incelenmelidir. Ayrıca, mevcut küresel ekonomik sistemin, gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını zengin ülkelerin çıkarlarına tabi kıldığı ve bu nedenle bu ülkelerin özerk kalkınma programlarını sürdürme kapasitelerini zayıflattığı açıktır. Bu bağlamda, kaynak

laneti teorisinin eleştirel bir perspektifle yeniden değerlendirilmesi, literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aljarallah, R. A., & Angus, A. (2020). Dilemma of natural resource abundance: A case study of Kuwait. *Sage Open*, 10(1),1-24.
- Allsadek, M. & Benhin, J. (2023), Natural resource curse: A literature survey and comparative assessment of regional groupings of oil-rich countries, *Resources Policy*, 84, 103741.
- Asif, M., Khan, K. B., Anser, M. K., Nassani, A. A., Abro, M. M. Q., & Zaman, K (2020). Dynamic interaction between financial development and natural resources: Evaluating the ‘Resource curse’ hypothesis. *Resources Policy*, 65, 101566.
- Auty, R. M. (1993). *Sustaining development in mineral economies: the resource curse thesis*. London Routledge.
- Badeeb, R. A., Lean, H. H., & Clark, J. (2017). The evolution of the natural resource curse thesis: A critical literature survey. *Resources Policy*, 51, 123-134.
- Balassa, B. (1980). *The Process of Industrial Development and Alternative Development Strategies*, New Jersey: Princeton University Press.
- Barbier, E. B. (2005). *Natural Resources and Economic Development*. Cambridge: CambridgeUniversity Press.
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2004), Greed and grievance in civil war, *Oxford Economic Papers*, 56 (4), 563–595.
- Corden, WM, & Neary, P.J. (1982). Booming sector and deindustrialization in a small open economy. *Economic Journal*, 92, 825-848.
- Corden, W.M. (1984) Booming Sector and Dutch Disease Economics Survey and Consolidation. *Oxford Economic Papers*, 36, 359-380
- Deacon, R. T. (2011), The political economy of the natural resource curse: a survey of theory and evidence, *Foundations and Trends® in Microeconomics*. 7 (2). 111-208.

- Di John, J. (2011). Is there really a resource curse? A critical survey of theory and evidence. *Global governance*, 17, 167-184.
- Frankel, J. A. (2012). The natural resource curse: a survey of diagnoses and some prescriptions." *HKS Faculty Research Working Paper Series RWP12-014*,
- Gilberthorpe, E., & Papyrakis, E. (2015). The extractive industries and development: The resource curse at the micro, meso and macro, *The Extractive Industries and Society*, 2,(2), 381-390
- Ginsburg, N. (1957). Natural resources and economic development. *Annals of the Association of American Geographers*, 47(3), 197-212.
- Gelb, A. 1988. *Oil Windfalls: Blessing or Curse*. Washington, DC: World Bank, Oxford University Press.
- Gönel, F.D. (2010), *Kalkınma Ekonomisi*, Ankara: Efil Yayınevi.
- Gylfason, T. (2001). Natural resources, education, and economic development. *European Economic Review*, 45(4-6), 847-859.
- Narh, J. (2023). The resource curse and the role of institutions revisited. *Environment, Development and Sustainability*
- Nurkse, R. (1958). Trade Fluctuations And Buffer Policies Of Low-Income Countries. *Kyklos*, 11(2), 141-154.
- Robert T. D. (2011), The Political Economy of the Natural Resource Curse: A Survey of Theory and Evidence, *Foundations and Trends in Microeconomics*, 7 (2),111-208.
- Ross, M. L. (1999). The political economy of the resource curse. *World politics*, 51(2), 297-322.
- Ross, M. L. (2001). Does Oil Hinder Democracy? *World Politics*, 53(3), 325–361.
- Ross, M. L., (2018) 'The Politics of the Resource Curse: A Review', in Carol Lancaster, and Nicolas van de Walle (eds), *The Oxford Handbook of the Politics of Development*, Oxford Handbook, 200-223.

- Rosser, A. (2006). The political economy of the resource curse : a literature survey. *Working paper series*, 268. Brighton: IDS.
- Rosser, A. (2009). Natural Resource Wealth, Development and Social Policy: Evidence and Issues. In: Hujo, K., McClanahan, S. (eds) *Financing Social Policy. Social Policy in a Development Context*. Palgrave Macmillan, London.
- Sachs J.D., & Warner, A.M. (1995), Natural resource abundance and economic growth, *NBER Working Paper* No. 5398
- Şenses, F. (1996) Gelişme İktisadi ve İktisadi Gelişme: Nereden Nereye?”, *Kalkınma İktisadi- Yükselişi ve Gerilemesi* (der. F. Şenses) içinde, İletişim: İstanbul, 93-128.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Azizullah Faizi ve Mehmet Zeki AK tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Azizullah Faizi & Mehmet Zeki AK, as no additional acknowledgement has been made).

Extended Abstract

Resource Curse Debates: Theoretical Approaches and Criticisms

Azizullah Faizi, Mehmet Zeki Ak

Recently, the "resource curse" theory, which explains the relationship between natural resource abundance and economic growth, has become an

important topic of discussion in the development economics literature. This study aims to critically evaluate the validity of the resource curse theory and analyze the effects of natural resource abundance on economic growth. In particular, the questions of whether the resource curse phenomenon is a universal reality for all countries, the mechanisms by which this relationship is shaped, and whether the resource curse theory functions as a Western-centered hegemony discourse constitute the main focal points of this study.

In the study, the literature addressing the effects of natural resources on economic growth was examined in detail. The literature review focused on the "resource blessing" and "resource curse" approaches that have developed since the second half of the 20th century. The study analyzes the economic and political mechanisms of the resource curse theory in detail. Among the economic mechanisms, the "Dutch disease", fluctuations in commodity prices, and the lack of human capital stand out. Excessive dependence on the natural resource sector leads to the weakening of other sectors, a decrease in economic diversity, and an increase in economic fragility. Political mechanisms include rent seeking, institutional weakness, corruption and authoritarianism processes. Rentier state structures based on resource revenues in particular negatively affect economic growth by weakening accountability mechanisms.

The findings of the study reveal that the resource curse phenomenon does not have a universal validity. The generalization of the resource curse phenomenon, especially for natural resources other than oil, has been subject to serious criticism. Another important point emphasized in this study is that the resource curse theory can be considered as a Western-centered hegemony discourse. Claims that natural resources turn developing countries into passive raw material providers within the global capitalist system should be carefully examined.

As a result, the concept of the resource curse should be addressed in future studies not only in terms of its effects on economic performance, but also in terms of global power balances and development strategies.